

Veluwe / Veluwe enclaves / Enken / Beekdalen / Kampen-
landschap / Broeklanden / Kamerstructuren / Landgoederen-
landschap / Kanaal & weteringen / Groene wiggen

2

de nieuwe
kaart
van
Apeldoorn

Kijk op het landschap

Doelen van deze landschapsvisie:

- ★ de schoonheid van het landschap vergroten
- ★ verschillende identiteiten versterken
- ★ samenhang in het landschap creëren (visueel en functioneel)
- ★ de toegankelijkheid verbeteren (voor mens en dier)
- ★ opnamecapaciteit vergroten, zodat bestaande elementen beter ingepast en toekomstige ontwikkelingen mogelijk gemaakt worden.

Een landschapsvisie geeft een ideaalbeeld van het landschap waar we naartoe willen werken. Deze landschapsvisie gaat over het buitengebied van de gemeente Apeldoorn. Hoewel de stad ook een onderdeel is van het landschap, heeft dit zo'n eigen, stads karakter met zijn eigen, stedelijke opgaven die van een andere aard en omvang zijn, dat deze buiten beschouwing blijft. Dit landschapskookboek bevat daarom landelijke recepten voor traditionele streekgerechten. De bereidingswijzen en ingrediënten kunnen soms vernieuwend zijn, maar de basis ligt in het karakter van de streek. Dat is niet vanzelfsprekend. We hadden ook hippe woontorens op de Loenense Enk voor kunnen stellen en afwijkende structuren over het landschap heen kunnen leggen. Ofwel af kunnen rekenen met het verleden of bewust het contrast daarmee kunnen opzoeken. Toch sturen we daar met dit kookboek niet op aan. De bewoners en de talrijke bezoekers van dit landschap op de flank van de Veluwe wonen of bezoeken dit gebied om wat het heeft, niet om wat het niet heeft. Het is raadzaam de kwaliteiten van dit gebied te versterken en niet te vervangen. Daarnaast bestaat ons landschap hoofdzakelijk uit 'normale' dingen. Gewone huizen, paadjes, schuren en bomen, daar komt vaak geen ontwerper aan te pas. Maar juist die alledaagse dingen maken met elkaar dit bijzondere landschap. De kunst zit hem er dus in met normale, voor handen zijnde ingrediënten iets heerlijks te maken. Dit uitgangspunt verklaart waarom we in dit boek op zoek gaan naar de essentie van het huidige landschap, naar het geheim achter de traditionele streekgerechten. Dat is overigens tamelijk verfrissend. Maar al te veel is de afgelopen eeuw het aanwezige landschap veronachtzaamd, waar we vandaag de nogal smakeloze standaardvruchten van plukken. De noodzaak om boerderijachtige architectuur te bouwen mag dan in veel gevallen voorbij zijn, maar hoe kunnen we met traditionele principes, bereidingswijzen, bestaande en nieuwe ingrediënten nieuwe aspecten toevoegen die zich naadloos voegen in het landschap zoals dat in de eeuwen voor ons al tot stand is gebracht? Dit boek brengt u de kneepjes van het 'landschappen koken' bij, zodat u daar zelf mee aan de slag kunt.

Deze landschapsvisie leidt niet tot herstel van een 'oorspronkelijke situatie'. Die is er immers niet. Keer op keer is het landschap getransformeerd: van gletsjerlandschap, toendra, moeras, zandverstuiving tot bos of landbouwgrond. Het huidige landschap vindt natuurlijk wel zijn oorsprong in de geschiedenis. Om het landschap te snappen is die ontstaansgeschiedenis essentieel. Wat sinds de laatste ijstijd min of meer gelijk is gebleven zijn de basisomstandigheden: het reliëf, de grondwaterstromen en de bodem. Aangezien deze basisomstandigheden in het verleden zo dwingend het landschap hebben beïnvloed, vertoont de landschapshoofdstructuur van deze visie grote overeenkomsten met de hoofdstructuur van zeg honderd jaar geleden.

Op de landschapsvisiekaart zijn de verschillende typen landschappen ingetekend. Voor elk landschapstype zijn verschillende recepten beschikbaar. In dit hoofdstuk worden deze per landschapstype behandeld. De kaart geeft een beeld van hoe, als de recepten worden toegepast, het ruimtelijk beeld er in de toekomst ongeveer uit zou kunnen zien. Hoe en wanneer het landschap echt vorm krijgt, hangt af van de initiatieven van de mensen of organisaties die de ingrepen in het landschap uiteindelijk doen. Van u dus. De precieze locale omstandigheden, wensen en mogelijkheden bepalen hoe en hoeveel uiteindelijk zal worden gedaan. Net als in alle kookboeken valt met de recepten te variëren, en de hoeveelheid die je kookt hangt af van het aantal gebruikers.

Om de kaart leesbaar te houden is het kaartbeeld eenvoudig gehouden. Dat zorgt voor een wat abstracte weergave. Een voorbeeld: de grote groene vlekken zijn bossen, maar de kaart dicteert niet waar die bossen precies moeten liggen. Ze geven aan dat als er iets verandert in dit landschapstype, het inzetten van bos een goed middel is. In het geval van wegbeplanting (de dikke groene lijnen) is het eenvoudiger: die zijn getekend over de wegen waar wegbeplanting aangeraden wordt.

De hoofdstructuur van de kaart geeft ruimte aan nieuwe ontwikkelingen, ruimte voor meer maar ook voor minder. De invulling kan veranderen, maar de structuur blijft, waardoor het landschap niet verrommelt, maar een geordend en aangenaam geheel met karakter wordt. We hebben het expres niet veel over de functies of de eigenaren van het landschap. Of het beekdal open gehouden wordt door een boer of een natuurorganisatie maakt voor de landschapsstructuur weinig uit. Ook realiseren we ons dat de landschapsvisie nooit exact werkelijkheid zal worden. Honderd jaar terug had ook niemand precies het landschap van nu kunnen voorspellen. Maar ondanks dat zijn de bomen, het kanaal, de boerderijen en de dorpen nog grotendeels intact en maken ze het landschap zo heerlijk als het nu is. De toekomst voorspellen zal ook nu niet precies lukken. De voorgestelde landschapsstructuur moet dus flexibel genoeg zijn om veranderingen aan te kunnen, maar robuust genoeg, zodat mensen ook over honderd jaar nog er met plezier in kunnen wandelen, wonen en werken.

Landschapsvisie

De nieuwe kaart van Apeldoorn

Veluwe onthekken; streven naar aaneengesloten gebied.

Veluwe-enclaves dorpen los in de ruimte laten liggen, open ruimte tussen bosrand en dorp behouden.

Enken open houden, zorg dat dorpen en bosrand hier niet aan elkaar groeien. Enkwallen opwaarderen.

Beekdalen open houden, toegankelijk maken en continuïteit waarborgen, randen naast de beekdalen verdichten.

Kampenlandschap essen open houden (geel). Lagere delen tussen essen verdichten (groen) o.a. met wegbeplanting.

Broeklanden open houden, verdichten aan de randen (in kampenlandschap).

Kamerstructuren wegen en kavelgrenzen beplanten, desgewenst bebouwing toevoegen in kamers.

Landgoederenlandschap afwisselend bossen, lanen en open ruimtes, evt. bebouwing tegen groene achtergrond.

Groene wiggen landschap de stad intrekken, onderliggend landschapstype is leidend in vormgeving.

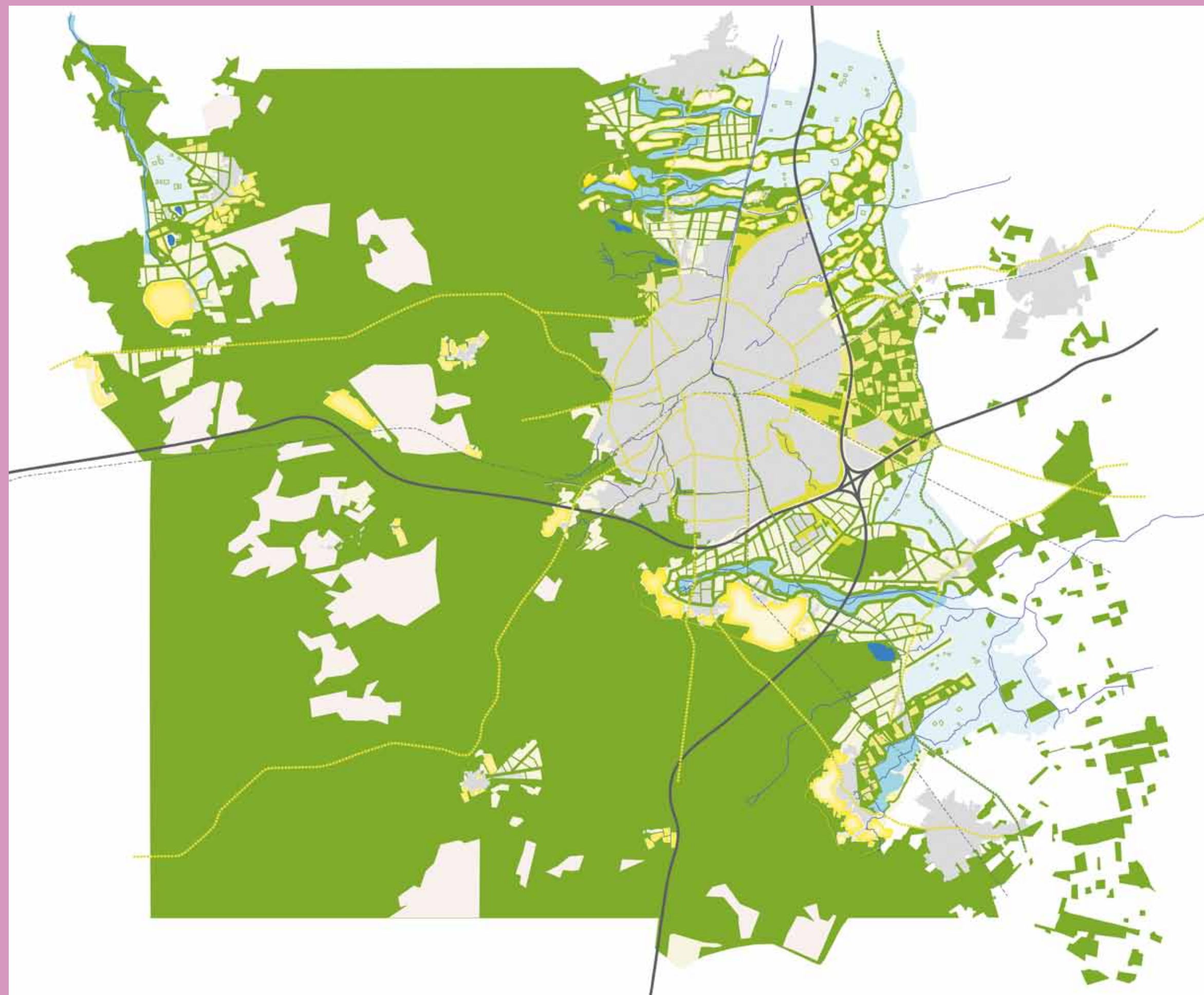
Kanaal & weteringen Indien afwezig: paden toevoegen, wel/geen beplanting verschilt.

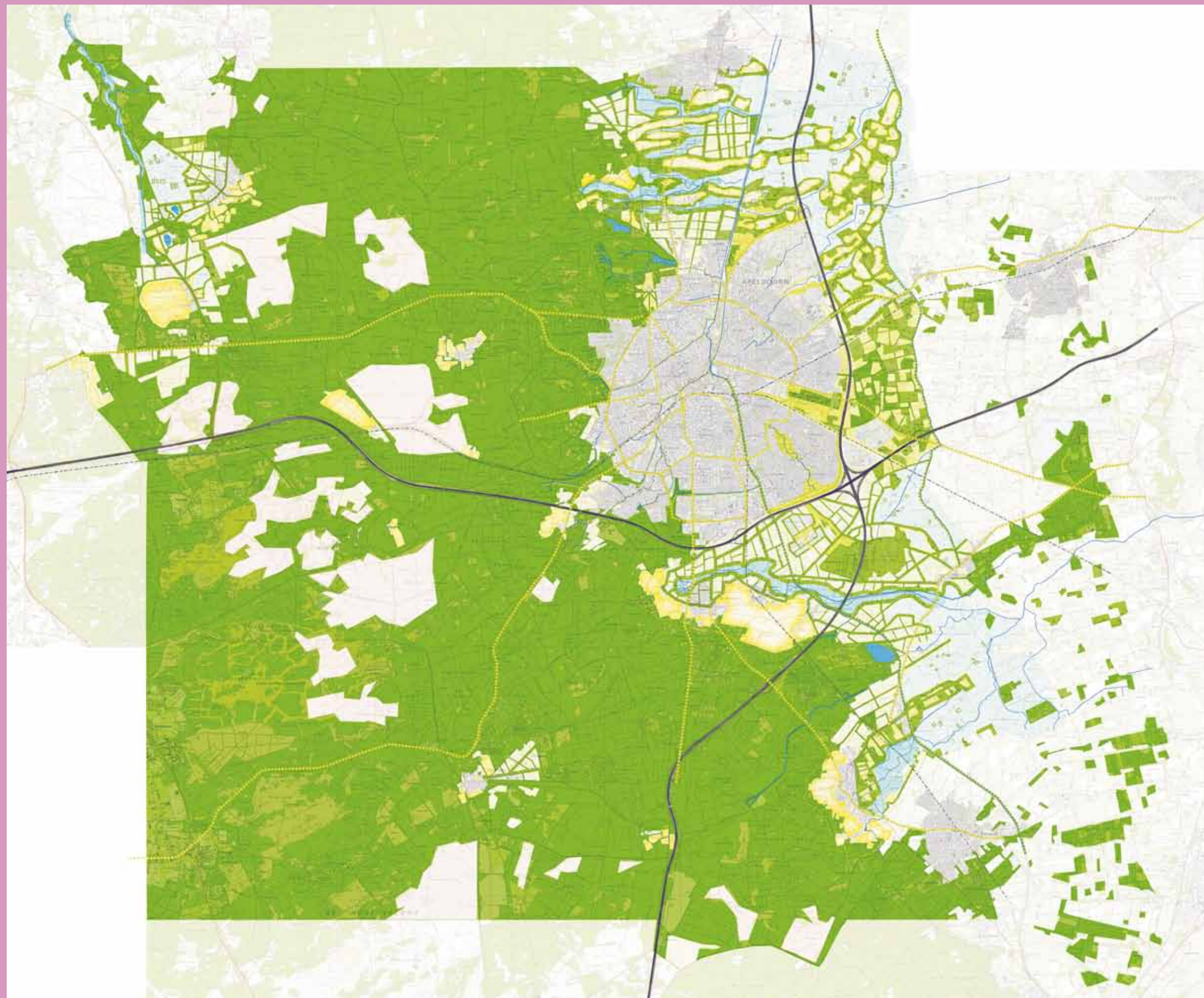
Lanen doorgaande wegen geheel voorzien van laanbeplanting.

Bebouwing

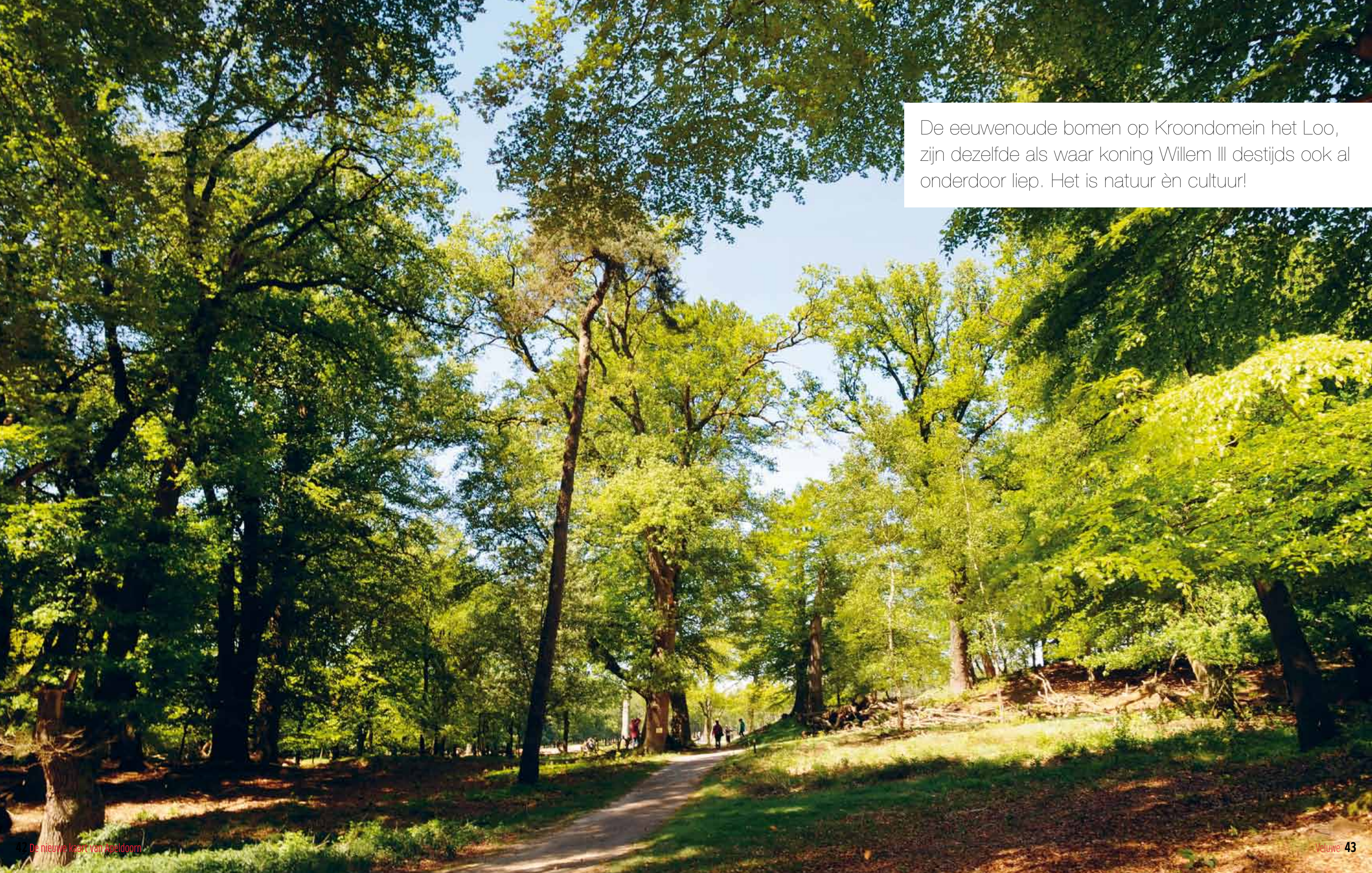
> Dezelfde kaart als op de vorige pagina's, maar nu met de topografische ondergrond er doorheen. Zo kun je zien welk landschapstype waar ligt en waar je je bevindt. Dat is de basis! Op de volgende pagina's krijgen we een beeld waar we in dat type landschap naar streven en welke ingrediënten daarbij horen.

* De eindeloze Veluwe is niet alleen het grootste laagland-bosgebied van West-Europa, met burlende herten en wilde zwijnen. Vlak ook de culturele kant niet uit!

Veluwe

De eeuwenoude bomen op Kroondomein het Loo, zijn dezelfde als waar koning Willem III destijds ook al onderdoor liep. Het is natuur èn cultuur!

Basingrediënten:

- ★ bossen, heiden, zandverstuivingen, zandpaden, lanen
- ★ onthekken, streven naar een aaneengesloten Veluwe
- ★ relatie met de context (steden, beekdalen) versterken

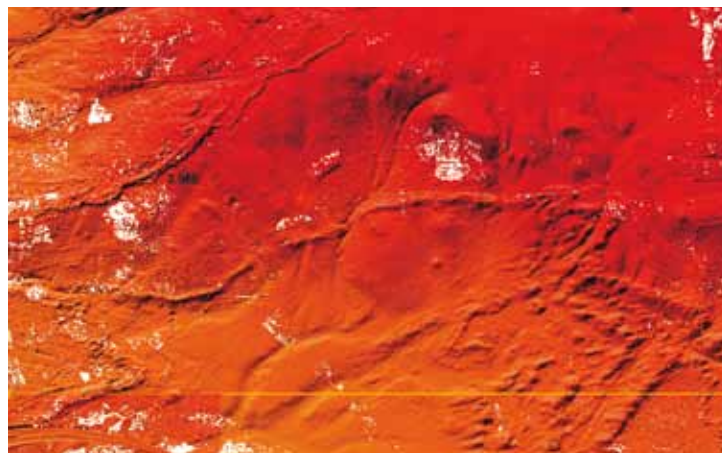
Met zijn uitgestrekte bossen, heidevelden en zandverstuivingen is de Veluwe het grootste aaneengesloten laaglandbosgebied van Europa. Er komt een aantal kleine landbouwenclaves in voor. Verspreid liggen er concentraties van recreatieterreinen en Defensie heeft er oefenterreinen. Maar het overgrote deel van de Veluwe kenmerkt zich juist door het ontbreken van bebouwing, iets wat in dit drukke land best een grote kwaliteit is. Ongerept is dit natuurgebied allerm minst: in Nederland is alles wel eens op de schop gegaan en datzelfde geldt in hoge mate

> Doorsnede omzoomd dal.

> Bebouwing in het bos heeft meestal geen agrarische oorsprong. Soms zijn het boswachterswoningen of andersoortige dienstwoningen zoals bij Radio Kootwijk. Met het nieuwe bos eromheen vormen woningen een 20e eeuwse laag over de voormalige woestenis.

> Reliëf: in het Veluwemassief zijn dalen uitgesleten. De schaduw in de reliëfkaart markeert een komvormige laagte, het begin van een dal (dalhoofd). Die is uitgestoven, eromheen zijn duinen te zien.

> Situatie 1800: de Veluwe bestaat voornamelijk uit zand en hei. Het bos ligt in de luwte achter de rand van het dalhoofd.

> Heide in de komvormige laagte (Asselsche Heide).

> Situatie nu (Asselsche Heide). Veel meer bos, de hei ligt nog steeds in de uitgestoven laagte.

> Visie: een aaneengesloten Veluwe. Open plekken zoals heides en zandverstuivingen vormen eigen werelden in de open komvormige laagte omsloten door bos.

> Lanen vormen - vaak eeuwenoude - stijlvolle lijnen door een steeds veranderend, wild landschap.

voor de Veluwe, wat het wel zo interessant maakt. Het oerbos is gekapt, gebrand en de grond is beweid, geploegd en afgeplagd. Rond 1850 was een derde van de Veluwe veranderd in zandverstuivingen, de rest was grotendeels hei. Een ecologische ramp dus (vergelijkbaar met de Sahel van nu), waardoor zelfs dorpen onder het zand verdwenen zoals Kootwijk. Nu is nog maar ongeveer één procent van de Veluwe stuifzand. Dit deel wordt actief in stand gehouden, vooral als herinnering aan vroegere tijden. Het overgrote deel van het huidige bosgebied is zodoende 19e-eeuwse heideontginning, overwegend bestaand uit rechthoekige rechtaan geplante naaldhoutbossen, in de periode 1895-1920 aangelegd om de stuifzanden te bedwingen en voor de houtproductie. Het oudste bostype van de Veluwe is loofhout, de zogenoemde malebossen die een grote diversiteit aan flora en fauna bieden. Door het streven naar meer diversiteit worden de naaldhoutbossen meer en meer omgevormd naar loofbos. Hierbij valt op te merken dat ook die naaldbossen een kenmerkende historische laag over het landschap vormen die op waarde geschat mag worden.

De Veluwe is dus op het eerste gezicht misschien een gebied waar de mens nauwelijks een rol speelt, waar het gebul van herten in de bronst indrukwekkend dichtbij komt, waar omgewoelde bermen 's ochtends verraden dat de wereld 's nachts van de wilde varkens is of waar je zover het oog reikt alleen maar bladerdak kunt zien. Maar kijk je beter, dan ontdek je dat de Veluwe ook een rijke verzameling is van culturele lagen uit duizenden jaren geschiedenis, die over en naast elkaar vaak nog steeds opvallend zichtbaar zijn, ingekrast in en opgeworpen op een grondlichaam dat meer dan honderdduizend jaar geleden door het ijs bij elkaar geduwd is. Restanten van laanstelsels herinneren aan oude handelswegen of landbouwkundige ontginningen. En aan dit gebied waar de natuur – waar we onszelf maar even niet toe rekenen – de boventoon voert, wordt nog altijd veel gesleuteld. De Veluwe is een park voor Nederland, zoals het Amazonegebied een park voor de wereld is. Daar wordt over nagedacht. Maar dat maakt het ree waar je onverwacht oog in oog mee staat, of de dauw op de hei er niet minder echt om. Hier kan je op safari in eigen land.

Bij het beheren van dit Nationale Landschap is het interessant om rekening te houden met het reliëf dat afgelopen eeuwen door de wind verder in vorm is gebracht, bijvoorbeeld als besloten wordt heides of zandverstuivingen aan te leggen. Met beplanting en open ruimtes kunnen de vormen geaccentueerd worden. Zoals de agrarische enclaves op de Veluwe als mooie omsloten ruimtes in komvormige laagtes in het bos liggen, kan datzelfde effect bereikt worden met hei. Door het opzoeken van een dal om ruimte te maken en hei te creëren, ontstaat er een onverwachte, intieme ruimte in de Veluwe. Het opzoeken van de hoogste delen maakt juist enorme vergezichten mogelijk. Hier zijn alle nederzettingen uit het zicht en is er bos zover je kan kijken.

> Oude routes, die zich in de loop der eeuwen in de Veluwe hebben ingekrast, zijn vanuit de lucht mooi te zien. Hier de Asselsche Heide (bron: Google Earth)

> Wroetplaats van wilde zwijnen.

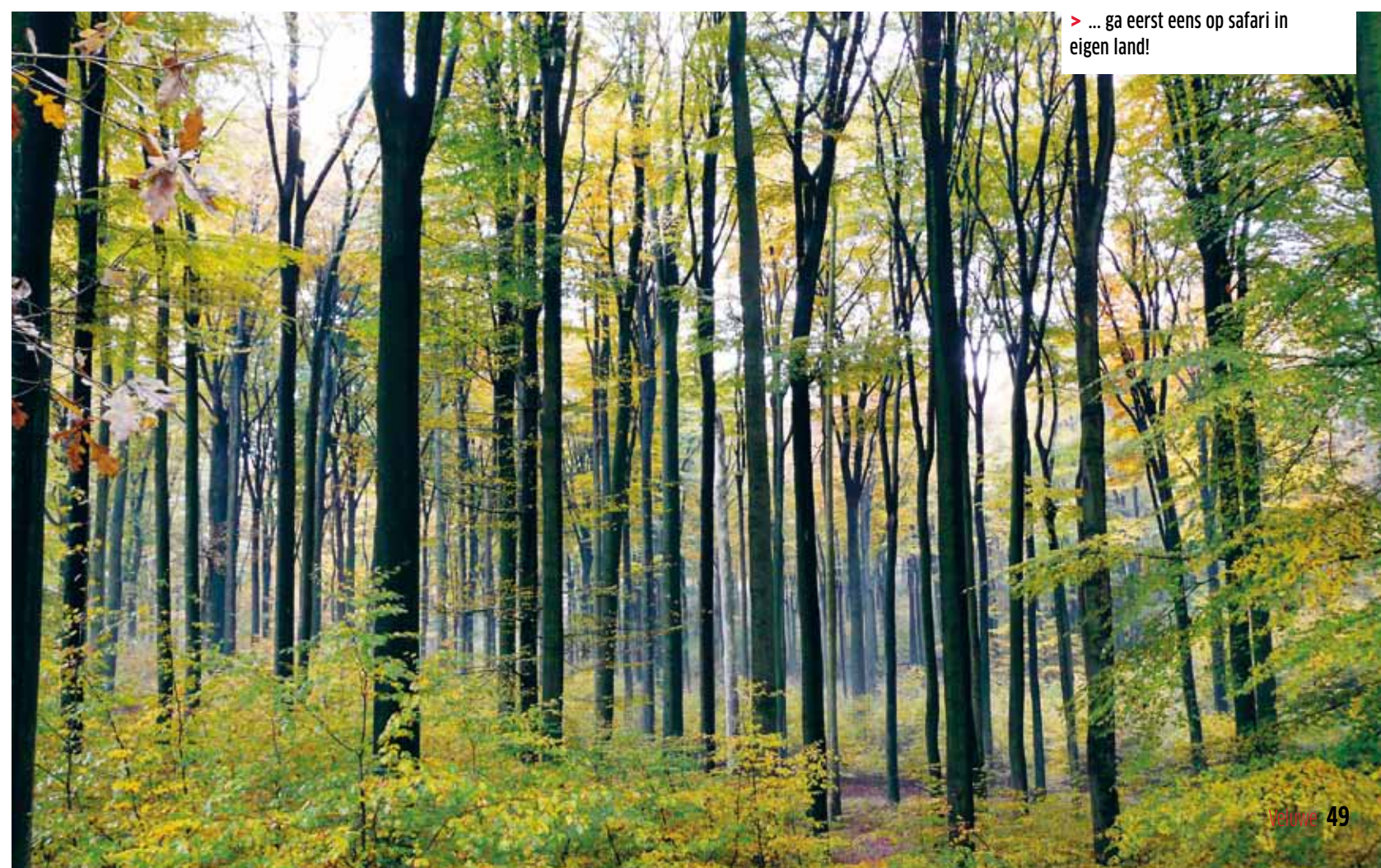
> Infrastructuur van het wild. De ingesleten dagelijks gebruikte routes noemen we 'wissels'.

Een eindeloze Veluwe. Dat is sinds een aantal jaren een slogan van de provincie, maar verdient nog altijd de nodige aandacht. Op de Veluwe zijn vele barrières - infrastructuur en hekken - die doorgang onmogelijk maken. Denk aan provinciale wegen, snelwegen en spoorlijnen. Ze doorsnijden routes van mens en dier - ook dieren lopen vaste routes en hebben hun paden. Met de aanleg van ecoducten wordt de diereninfrastructuur deels hersteld. Maar er zijn nog steeds veel hekken om eigendommen heen en langs wegen en spoorlijnen. Die 100.000 hectare mag dan aaneengesloten bosgebied zijn, het is wel opgeknipt in heel veel ontoegankelijke stukjes, waarin dieren opgesloten zitten en waar andere dieren niet langs kunnen. De oostzijde van de Veluwe, bij Apeldoorn, is omzoomd door omheinde gebieden van instellingen, campings, huisjesterreinen, landgoederen en sportcomplexen tussen het Veluwemassief en de flanken van de Veluwe richting de IJssel. Voor een deel zijn barrières noodzakelijk: groot wild dat drukke wegen oversteeft kan gevaarlijke situaties opleveren.

Maar er worden zo ook kansen gemist: de toegankelijkheid van de Veluwe voor de mens en de relatie tussen de stad en de Veluwe kan veel beter en aangenamer. Verschillende omheinde terreinen verliezen tegenwoordig hun functie, komen vrij en kunnen herontwikkeld worden. Dat biedt de mogelijkheid deze terreinen te ontwikkelen tot nieuwe, bijzondere culturele enclaves. Met nieuwe, hedendaagse vormen van architectuur kan een nieuwe doelgroep aangesproken worden. Nu eens geen kinderattracties en seniorenactiviteiten. Uitgangspunt zou moeten zijn dat storende hekken verdwijnen, waardoor de toegankelijkheid en de 'doorgankelijkheid' toeneemt voor mens en dier. Verkeersveiligheid blijft daarbij een belangrijk aspect. Op plekken waar het kan, bijvoorbeeld via groene wiggen en beekdalen, kunnen door de hekken weg te halen de stad en natuur met elkaar vergroeiën: de barrièrezones ertussen zijn opgelost.

> Vergeet de Serengeti...

> ... ga eerst eens op safari in eigen land!

> Hekwerkenlandschap: ecologische barrières en ongestructureerd beeld.

> Omheinde gebieden in de Veluwezoom bij Apeldoorn.

Wonen in het bos is iets bijzonders. Bos is altijd mooi, met mist, regen, sneeuw of zon. Maar een bos is ook donker. Dat wordt nogal eens vergeten waardoor veel woongebieden in het bos geleidelijk ontbossen. Traditionele bebouwing, met een zadeldak en lage goothoogte, heeft geen lichtinval van boven, en daar komt in het bos nu juist het enige licht vandaan! Dus voorkom dat u de neiging krijgt het bos om te gaan zagen zodra u een huis in dat bos gebouwd heeft: pas de architectuur aan op het bos, zorg dat er veel licht in de woning valt! Respecteer het bos. Dat was er eerst, dus neem als uitgangspunt dat u geen volwassen bomen omzaagt. Voeg de bebouwing onder en tussen de bomen toe. Als dat niks voor u is, maak dan een kleine 'enclave' in het bos. Ga niet de hele kavel netjes omvormen tot tuin, vol met het tuincentrum-assortiment en Heras hekwerk eromheen. Zorg dat het huis en de tuin een gecultiveerd eilandje in het bos vormen. De randen van de kavel blijven dus 'bossig', grillig en natuurlijk. Zet geen hekwerk aan de rand van de kavel aan de weg. Daarmee krijgt het bos het karakter van een strafkamp. Eventuele noodzakelijke barrières, bijvoorbeeld tegen de zwijnen, kunt u integreren in die bosrand, als houtwal, met een hekje of prikkeldraad dat in de begroeiing (varens!) en het reliëf opgaat. Met deze ingrediënten voorkomt u dat het bos-karakter verdwijnt en daarmee de kip met de gouden eieren geslacht wordt. Want u wilde toch in het bos wonen?

> Bij traditionele woningen: maak van de tuin en woning een 'enclave', een uitsnede in het bos. Laat flinke randen daaromheen bossig en werk daar ook eventuele hekwerken in weg.

> Het bos is vaak te donker voor standaard woningen. Ook levert het bij een onaangepaste woning een merkwaardig, onverzorgd beeld op als het bos tot aan de gevel komt.

> Meestal is het bos de dupe als de architectuur niet aan het bos is aangepast: in veel boswijken vindt kaalslag plaats.

> Het kan ook anders: neem het bos als uitgangspunt! Het kan prachtig zijn om het bos tot aan de gevel te laten komen. Let goed op het licht: gebruik veel en grote ramen. Maak handig gebruik van het licht van boven door het gebouw 'open te werken' met dakramen, patio's etc. (Architect: ARTechnic architects/Kotaro Ide www.artechinic.jp)

> Neem bestaande bomen als uitgangspunt. Die waren er het eerst! Ze zijn juist een verrijking van de woning of het terras dat daar omheen is gebouwd.

INTERVIEW

* Johanna Geels schrijfster en dichteres

Voor Nederlanders is natuur iets om voor te zorgen en naar te kijken, zegt Johanna. Wij hangen in de winter voor de vogels vetbollen op en in het voorjaar plaatsen we nestkastjes. Voor haar ex-schoonvader uit Napels betekent natuur óók lekker koken en eten. Dat hoort vanzelfsprekend bij

elkaar. 'Hij kwam in de jaren zestig naar Nederland en zette hier zijn Italiaanse gewoonten voort. Met een valletje ving hij mussen en kwam heel gelukkig de keuken binnen zetten. Wij waren verontwaardigd. Hoe kon hij dat nou doen! Met zijn Italiaanse clubje ging hij ook naar het park om vette eenden

te vangen. Hij snapte maar niet dat dat hier echt niet kon.'

Johanna heeft een Nederlandse kijk op natuur en landschap. Zeg natuur of landschap en ze antwoordt: bos en heide. Ze maakte er al jong kennis mee. 'Mijn vader ging vroeger met ons het bos in en vertelde

verhalen. Hij kende alle vogelgeluiden.' In het bos en op de hei voelt ze zich thuis. Zozeer zelfs, dat ze altijd in Apeldoorn is blijven wonen, de stad waarmee ze een haat-liefdeverhouding heeft. Ze heeft geprobeerd weg te gaan, maar ze móest wel blijven. Waar vind je meer aaneengesloten bos en hei? 'Als ik

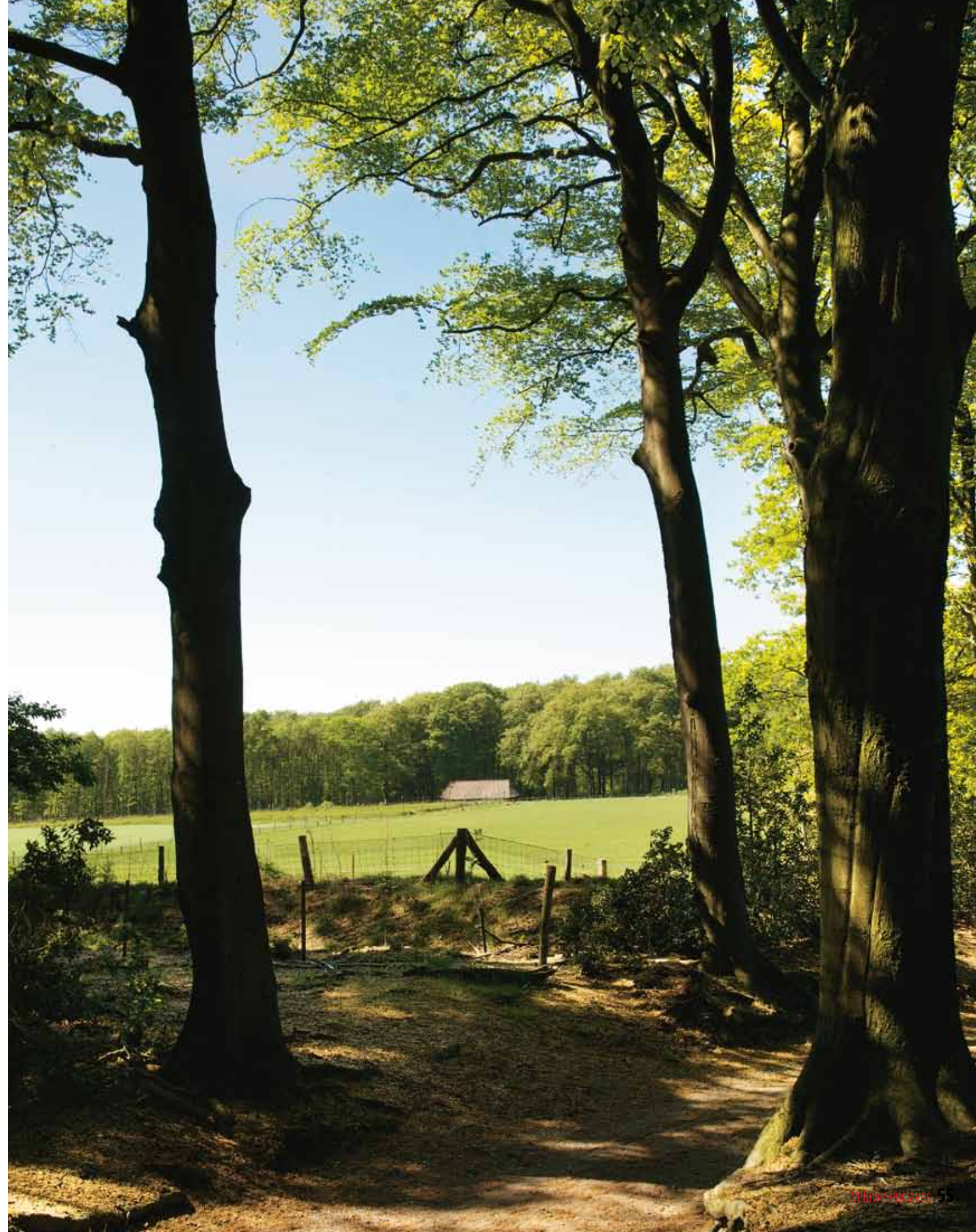
'De lucht boven de hei voelt zachter'

niet elke dag van het landschap zou kunnen genieten, zou ik dat verschrikkelijk vinden.' En genieten doet ze. Elke dag. Ze zoekt stille, eenzame plekken op. 'Ik ben zo iemand die achter een boom gaat staan om niet gezien te worden.' Haar favoriete plek ligt achter Paleis Het Loo, dicht bij huis. 'Ik ga er aan het eind van de middag naartoe na het schrijven, als ik alle gaten en hoeken in mijn hoofd heb gezien. Dan wandel ik naar Het Loo en kom ik thuis. Ik ken er elke boom, elke stam, alsof het mijn vriend is. In het beukenbos zijn prachtige stammen, waar ik veel in zie. De berkenbomen met hun witzilveren schors lichten op in het donker als de maan er op schijnt. Het Loo zit vol verhalen. Over koningin Wilhelmina bijvoorbeeld die er een stukje bos koesterde waar prins Hendrik zijn handen vanaf moest houden. Hij legde namelijk op een Duitse manier grote, eenzijdige bospercelen aan voor de houtproductie. Op haar stukje bos mocht de natuur zijn gang gaan. De grillige, dansende bomen lijken wel een toneelspel op te voeren.' De hei kent Johanna vooral van de tijd dat ze bij Radio Kootwijk woonde. 'Op de hei valt

het licht heel natuurlijk. De lucht boven de hei voelt zachter. Je merkt, ik ben gevoelig voor sfeer. Op het Woudhuis bekruipt me een ongemakkelijk gevoel. Ik kom er daarom ook niet. Met het boerenland heb ik ook wat minder. Ik heb wel een moestuintje gehad in Zuidbroek, op een plek waar toen nog weilanden waren. Dat was een fijn gebied. Het had iets authentieks: scharrelende mannetjes met één tand. Nu zijn er woningen met af en toe nog een boerderij, die stug is blijven staan. Kleine enclaves van verzet tegen de verstedelijking.' Haar boeken en gedichten gaan niet direct over natuur en landschap, het zit er wel sterk in verweven. 'De natuur inspireert mij, bijvoorbeeld een bladerdak van een boom. Of het oude hert in het hertenkampje van Het Loo dat heel langzaam aan het sterven was. Er groeide nog net geen mos op hem. Elke dag ging ik bij hem zitten, op het bankje. Om te kijken hoe ver hij al was. Hij maakte onder een boom een kuil. Na elke graafpartij liet hij zich in de iets diepere kuil vallen, alsof hij zo dicht bij de dood was. Op een dag was hij er niet meer.'

* Verscholen tussen de bossen, verzonken in het Veluwe-massief. De dorpjes liggen als eilandjes in die intieme ruimtes.

Veluwe-enclaves

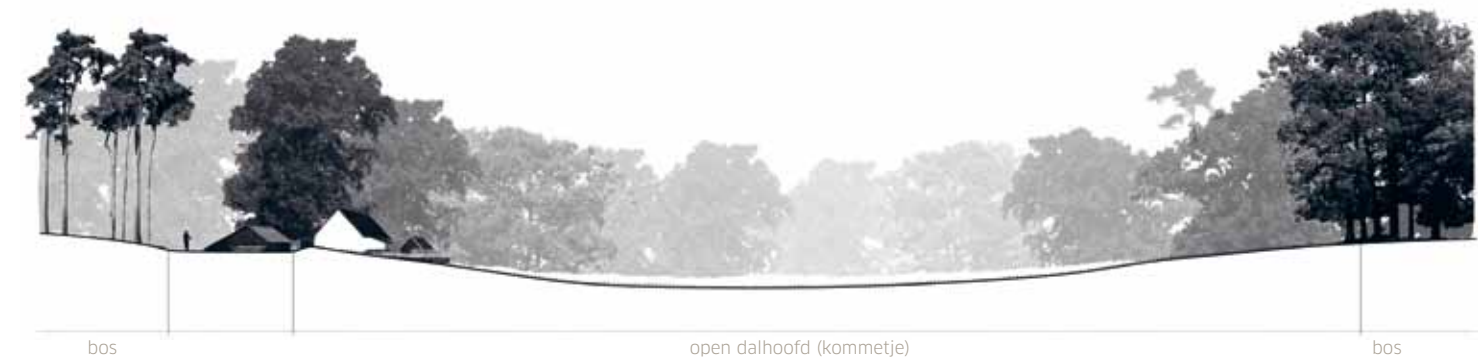
Het geldt voor alle agrarische enclaves op de Veluwe en dus ook voor Hoog Buurlo: gelegen in sappige dalen in een beboste woestijn

Basingrediënten:

- ★ komvormige open ruimten (enken) in het bos: ruimte open houden, rand van open ruimte benadrukken met bos
- ★ bebouwing in de bosrand of dorp los als eilandje in de laagte
- ★ open ruimte tussen bosrand en eventueel dorp open houden; dorp ligt 'los'

De enclaves op de Veluwe vormen prachtige intieme wereldjes die onverwachts uit het bos opdoemen. De oudere enclaves zoals Hoog Buurlo of Uddel liggen in laaggelegen delen in het Veluwemassief, vaak de bovenloop van een dal, een komvormig dalhoofd. Dit waren de nattere plekken in het droge Veluwemassief. Ze vormen als het ware kommetjes in de Veluwe: holle valleitjes omsloten door enkwallen en (tegenwoordig) bos. Ze lijken erg op de enkenclaves in het oosten, in de inhammen van de Veluwe (zie enken). Het verschil is dat de oostelijke enken uitzicht hebben richting het IJsendal en dus aan één zijde minder besloten zijn. Voor de Veluwe-enclaves geldt hetzelfde als voor de overige enken: houd de open ruimte open.

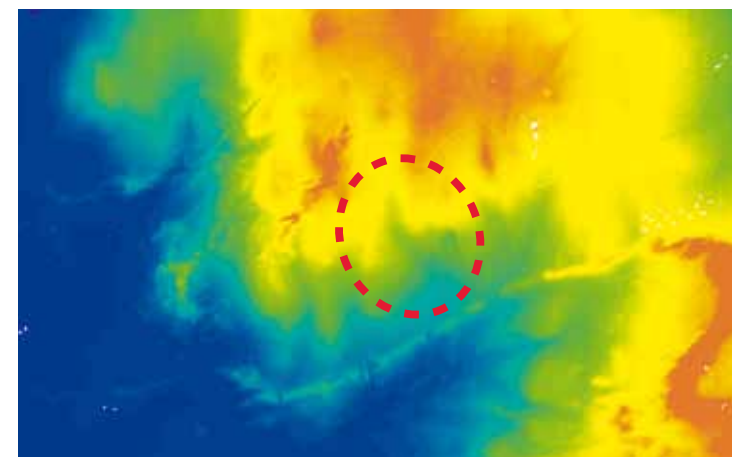
> Doorsnede van een typische komvormige enclave die iets lager - en dus met wat vochtiger grond - in het droge Veluwemassief ligt.

> Principe: door bos omsloten valleetje (dalhoofd).

> Principe: omsloten dalhoofd.

> Principe: Ruimte houden tussen bosrand en het dorp.

> Reliëfkaart. De enclave Hoog Buurlo ligt in een valleetje bovenin een zijtak van een in het Veluwemassief uitgesleten dal, het komvormige dalhoofd.

> Situatie 1800: een besloten, verscholen wereldje in een stuwende leegte.

> Hoog Buurlo: een open dalhoofd omsloten door bos.

> Situatie nu: hetzelfde besloten wereldje met flink toegenomen bos eromheen.

> Visie: enclaves open houden!

> Hoog Soeren: de bebouwing trekt zich terug in de bosrand rond de vallei.

Losse bebouwing is gesitueerd in de bosrand en wordt daardoor onderdeel van die bosrand. Het dak van de bebouwing kan de vorm van het kommetje dat overgaat in de bosrand nog eens extra benadrukken, als de bebouwing in de lengterichting langs de bosrand ligt. Een cluster van bebouwing ligt vaak in het laagste deel van de kom, zoals in Meerveld. Ook bij de enken aan de oostkant van de Veluwe liggen de nederzettingen in het laagste deel langs de beek, waardoor je vanaf de enk over de nederzetting heen kan kijken. Belangrijk voor de Veluwe-enclaves is dat dorpjes los blijven liggen van de bosrand, als een eilandje in de lege ruimte van het kommetje, dat weer omsloten wordt door een bosrand. We streven naar versterking van de omslotenheid van de enclaves op de Veluwe. Daarvoor is het nodig dat de omringende bosrand prominent aanwezig blijft of wordt.

Naast oudere, agrarische nederzettingen zijn er ook nieuwere, bijzondere enclaves op de Veluwe gekomen, zoals Radio Kootwijk, Nieuw Milligen, Halte Assel en Hoenderloo. Deze enclaves wijken af van de oudere door hun bijzondere ontstaansgeschiedenis en vorm. Met name het voormalige Zendstation van Radio Kootwijk vormt, letterlijk en figuurlijk, een hoogtepunt: vanuit het bos doemt een open ruimte op waar deze betonnen kathedraal prominent in prijkt. Vanaf de toren op dit hoogste punt heb je een prachtig uitzicht over eindeloze heide, zandverstuivingen en bossen.

De militaire enclave Nieuw Milligen is nog steeds in gebruik, maar kan in de toekomst eenzelfde soort attractie worden als Radio Kootwijk. Deze ligt geheel verscholen in het bos. Hoenderloo is een 19e eeuwse agrarische enclave. De inmiddels tamelijk verstedelijkte heideontginning heeft de hiervoor kenmerkende driehoekige structuren, die ook in het noordelijke deel van Uddel te vinden zijn. Maar ook hier geldt nog steeds dat grote open ruimten aan de rand van het dorp liggen, voor de bosrand. Het koesteren van deze ruimten is een belangrijk onderdeel van deze visie, waarin de overgang bos-open ruimte-dorp telkens terugkomt.

> Het zendgebouw van Radio Kootwijk.

> Hoog Soeren kent meerdere laagtes. Het dorp ligt op het hoogste punt tussen de lagere delen in. Vrijstaande bebouwing trekt zich terug in de bosrand.

> Door de olopende open ruimte tussen het dorp en de bosrand blijft de enclave de kenmerkende open plek in het bos (loo) met het dorp als een eilandje daarin (Hoenderloo).

> De bosranden die laag gelegen enclaves omsluiten zijn op de achtergrond altijd aanwezig (Uddel).

INTERMEZZO

> Mooie snelwegen en mooie entrees

De snelweg, het grootste bouwwerk van de 20e eeuw, is dé plek van waar mensen het grootste deel van het landschap zien. De snelweg is als een winkelstraat, het landschap is de vitrine. Gaandeweg zijn deze vitrines steeds voller met rommel komen te liggen. Jammer, want we kijken er bijna met z'n allen dagelijks uren naar. De A50 en A1 bij Apeldoorn, behoren echter tot de mooiste

snelwegen van Nederland. Ze geven de bestuurder rust. Knullige bedrijventerreinen die om aandacht schreeuwen, zijn hier afwezig. Herten zijn er wel. Die kan je vanaf deze routes regelmatig zien staan, in de rust langs de snelweg, want daar komt geen mens. Als bekroning ligt over de A50 het ecoduct Woeste Hoeve, waar de snelweg weer even ondergeschikt is aan de Veluwe. Via deze entrees nader je

Apeldoorn vanuit het westen en zuiden. Je kan je geen betere entrees wensen. Zodra je de Veluwe weer verlaat, is het landschap niet meer heilig en ligt het gevaar van verrommeling op de loer. Apeldoorn kan zich als landschapsstad ook vanaf de snelweg profileren, dit is het visitekaartje van de stad. De gemeente heeft een visie op het snelwegenlandschap laten maken, die hier vorm aan moet geven.

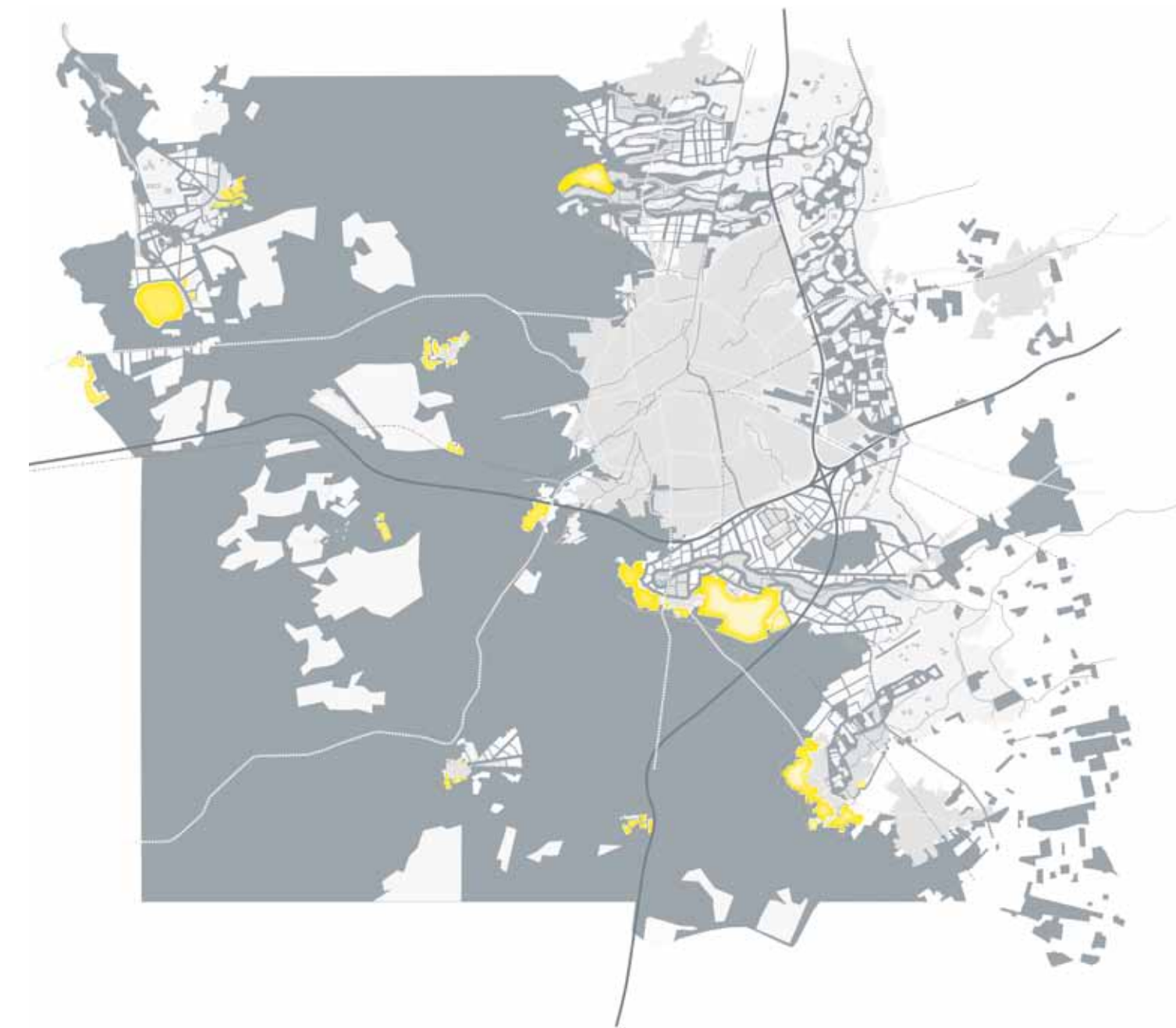
Met de A1 ligt Apeldoorn op gemiddeld een uur rijden van de Randstad. Vele randstedelingen weten dit gebied dan ook jaarlijks te vinden voor een kortere of zomervakantie. Net als de mensen die alleen komen voor een wandeling of fietstocht, moeten ze eerst de A1 of A50 af om via secundaire wegen door dorpen heen een parkeerplaats te vinden. Eenvoudiger is het om langs de snelweg transferia te

maken om het landschap voor langzaam verkeer te ontsluiten. Vanaf bestaande tankstations bijvoorbeeld is dit eenvoudig te realiseren. Want als de Veluwe het Grote Centrale Park van Nederland is, mag de ingang wel beter te vinden zijn.

* Vanuit het bos sta je opeens in een weids amfitheater van oude akkerbouwgronden op de overgangen van hoog naar laag.

Enken

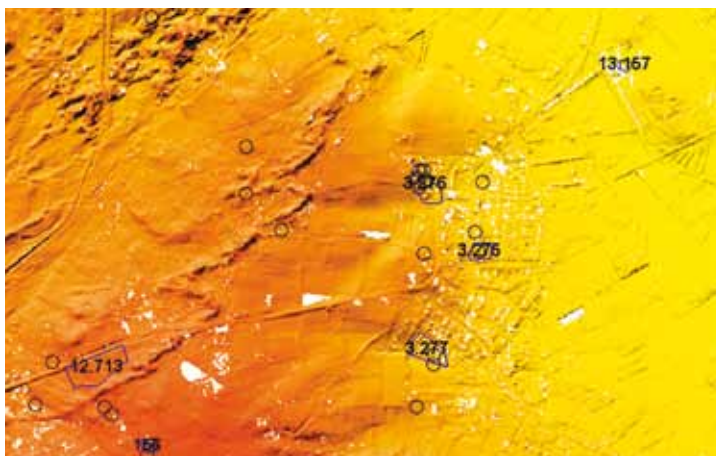
Een van dé voorbeelden van hoe mooi beplanting, boerderijen én dorpje weg kunnen zakken achter een bolle enk is wel de Ronde Akker bij Loenen

Basingrediënten:

- ✳ een zo open mogelijk landschap, geen wegbepanting
- ✳ bebouwing in de laagte achter de enk of opgenomen in bosrand
- ✳ grens met dorpsranden of erven benadrukken met een pad met meidoornhagen
- ✳ enkwallen beschermen, enkwalroutes maken

Enken zijn oude akkerbouwcomplexen. Om gewassen te telen moet de grond niet te droog maar ook niet te nat zijn. Vandaar dat enken te vinden zijn op overgangen van hoog naar laag, tussen de hoge droge gronden en de beekdalen in. Enken hebben van oudsher geen kavelgrenzen of houtwallen – ze werden gezamenlijk gebruikt – en liggen dus als een aaneengesloten open gebied onder de bosrand.

> Reliëf. De enken liggen op de flanken van het Veluwemassief. Het reliëf is glooiend. Hier beginnen de dalen die zich in hebben gesleten: de dalhoofden.

> Situatie 1800. Op de glooiende flanken liggen de aaneengesloten enken omgeven door een bosrand (enkwal).

> Situatie nu. De Veluwe is verder bebost geraakt, het dorp is gegroeid, maar daartussen liggen nog de prachtige open ruimten van de enken.

> Visie: hou de enken open!

> Doorsnede van de enk: het dorp ligt in de laagte onderaan de enk, tussen enk en beekdal. Vrijstaande bebouwing is in de bosrand geschoven.

> Bosrand begrenst de enk. Bebouwing kan in de bosrand worden opgenomen.

> De open enk bij Beekbergen. Bijna on-Nederlands is de grote glooiende ruimte.

> Aan de lage zijde van de eng duikt achter de bolling de beplanting en de bebouwing weg in de lagere delen (Lieren).

De enken op de flank van het Veluwemassief en in de landbouwenclaves op de Veluwe liggen in dalhoofden: komvormige inhammen in de Veluwe. Komend vanuit het besloten bos levert dit soms spectaculaire contrasterende beelden op; opeens sta je in een weids amfitheater van waaruit je op sommige plekken over de IJssel heen Zutphen kan zien liggen. De enken vormen ook de ruimte tussen het bos en de nederzettingen, waardoor een opeenvolging van heel verschillende werelden achter elkaar ontstaat: van het dichte bos naar de open enk en naar de besloten wereld van het dorp. De dorpen liggen min of meer verscholen onder aan de enken: tussen enk en beekdal in, achter de glooiingen. Eeuwenlang was het potstalsysteem de gangbare landbouwmethode: schapen werden in potstallen met stro gehouden voor de mest. Samen met heideplaggen werd de potstalmest op de enken gebracht om vruchtbare akkers te krijgen, want dáár werd het geld verdiend.

Het openhouden van de bijzondere, steeds schaarser wordende grote ruimten van de enken die tevens de dorpen van het bos scheiden, is een belangrijk ingrediënt in deze landschapsvisie. Op de reliëfkaart is te zien dat de enken geen aaneengesloten bollingen zijn; er zitten ondiepe dalen in. De bolle, hogere delen van de enken zijn het kwetsbaarst. Hier zeker geen bebouwing of beplanting toevoegen! Dorpsuitbreidingen kunnen het best worden gezocht in laagtes onderaan de enk, tussen de enk en het beekdal in. Deze zone is een besloten, vanaf de enk grotendeels verscholen wereld tussen de open enk en de meanderende open ruimtes van de beekdalen in. Op de landschapsvisiekaart staan deze zones als kamerstructuren of landgoederenlandschap aangemerkt: landschapstypen die makkelijk meer bebouwing kunnen opnemen. Vrijstaande woningen kunnen eventueel ook boven aan de enk, in de bosrand van de Veluwe worden opgenomen, waar nu al regelmatig landhuizen en boswoningen staan.

> De camping kruipt niet onopgemerkt de open enk op.

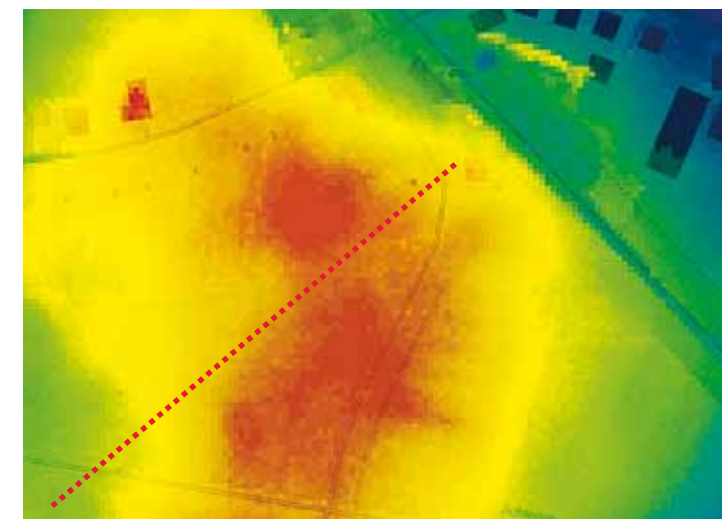
> Loenen. Ook hier duikt het dorp weg achter de bolle enk. Alleen het kerktorentje is zichtbaar.

> Boerderijen liggen prachtig verzonken in de laagten rond de enken, zoals hier in Oosterhuizen.

> Hier gaat het mis: nieuwbouw kruipt de enk op! Van het dorp Lieren zie je juist niks, dat ligt verscholen.

> Op de hoogtekarte zie je dat Lieren inclusief het station in het lage (blauwe) land achter de enk liggen. Het nieuwe huis op de linkerfoto staat juist net óp de rand (geel) van de hoge, bolle enk (rood) en tast daarmee de openheid aan (www.ahn.nl).

De overgang tussen bebouwing/het dorp en de enk is het best vorm te geven met traditionele paden met meidoornhagen. Hierdoor ontstaan prachtige ommetjes rond het dorp en ontstaat er een mooie, afgewerkte dorpsrand (zie paragraaf 3.9, dorpsranden).

Aan de hoge zijde werd de enk vroeger tegen wind en wild beschermd door een enkwal: een opgeworpen wal met beplanting, die door opstuivend zand soms meer dan tien hoog werd. Enkwallen zijn bijzondere cultuurhistorische elementen. Maar vaak liggen ze nogal onherkenbaar en vervallen in de bosrand. Doordat hekwerken tegenwoordig aan de enkzijde van de enkwal zijn geplaatst, vallen de enkwallen nu ten prooi aan de wilde zwijnen die ze ooit juist moesten tegenhouden! Hierdoor dreigen de oude enkwallen langzamerhand te verdwijnen. Het beschermen van de enkwallen is echter zeer de moeite waard. Ze maken de overgang van het bos naar de open landbouwenclaves spectaculair: je klimt de duinen op en dan ligt het weidse landschap aan je voeten. Omdat de enkwallen aaneengesloten herkenbare structuren om de enken heen zijn, zijn het in principe mooie routes om paden aan te leggen: enkwalroutes, waar de liefhebber het verhaal van een verloren gegaan landbouwsysteem in het landschap kan lezen.

> De enorme, opgestoven enkwal bij Wenum (Zandhegge) beschermde tegen zand en wild.

> Op de hellingklassenkaart is de enkwal (groene lijn) goed te zien!

> Op de landschapsvisiekaart zijn de enkwallen met een gele stippellijn aangeduid. Beschermen en aandacht geven, bijvoorbeeld met Enkwalroutes.

> Bovenop de enkwal.

> De akkers, dáár ging het om, voor zowel de boeren als het wild.

INTERMEZZO

> Hoog en laag verklaart het landschap

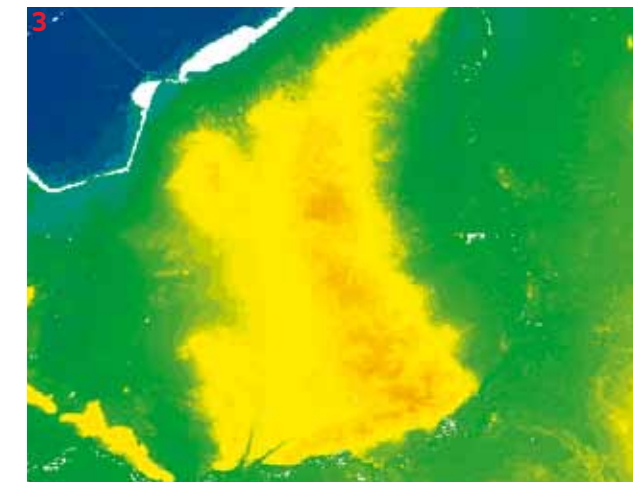
Nederland is plat, dat weet u. De foto's op deze pagina bevestigen dat. En toch; het feit dat er een wekje ligt in dit bos, dat de weg op de onderste foto slingert, dat daar landbouwgrond ligt en dat die boerderij daar staat is allemaal te verklaren uit het reliëf. Reliëf? Ja, echt waar, het is niet veel maar het is doorslaggevend. U woont namelijk op een zandbak (als u in Nederland boven NAP woont). Enorme massa's landijs die in de voorlaatste ijstijd over Nederland schoven, duwden grondpakketten voor zich uit en die hebben het Veluwemassief gevormd. Na de laatste ijstijd, toen het land kaal en koud was en grote hoeveelheden dekzand

over Nederland stoven, kwam daar een laag zand bovenop. En zand laat water zeer goed door, dus dat water zakt gewoon weg. Onder het Veluwemassief bevindt zich daardoor een enorme zoetwaterbel, die steeds met regenwater wordt aangevuld. Maar daar waar het landschap iets lager is, borrelt het water onder druk van de waterbel ook weer net zo makkelijk naar de oppervlakte (wet van de communicerende vaten). Dit kwelwater dat door het zand gefilterd is, is van een fantastische kwaliteit. Water is levensbehoefte nummer 1. Niet alleen voor mensen en dieren, maar ook voor planten en dus ook voor ons

voedsel. Wel of niet over water kunnen beschikken maakt het verschil tussen wel of geen landbouw kunnen bedrijven. Kijkt u nu nog eens naar de foto's op de rechterpagina, dan ziet u dat in het bovenste plaatje het open stuk in het bos net ietsje lager ligt. Het is een dalletje, ondiep, maar diep genoeg voor het water om naar boven te komen. Op de droge zandbak die de Veluwe is, zijn dat dus dé plekken waar veehouderij is te bedrijven. Voor akkerbouwgewassen zijn zulke natte dalen minder geschikt. Akkerbouwgewassen wortelen iets dieper dan gras, waardoor het water net iets dieper moet zitten, maar ook weer niet té.

Het komt dus nogal nauw. Het onderste beeld van het nattere landschap ten oosten van het Veluwemassief laat dat subtiele vereiste hoogteverschil zien: de akker rechts van de weg ligt net hoog genoeg om akkerbouwgewassen te telen. Links ligt het wat lager en is het net te nat voor akkerbouw, daar groeit gras. Oude topografische kaarten laten de hydrologische situatie goed aflezen: waar de akkers lagen (witte vlakken) was het precies goed. Op het Veluwemassief (droog) waren dat dus de diepere delen, aan de voet van de Veluwe (nat) op de net iets hogere zandruggen. De boerderijen en dorpen zijn rond die gronden gesticht,

wegen verbonden die weer. Dus hoe merkwaardig het ook mag lijken, de hele opbouw van het landschap laat zich verklaren uit het water, en dus het reliëf!

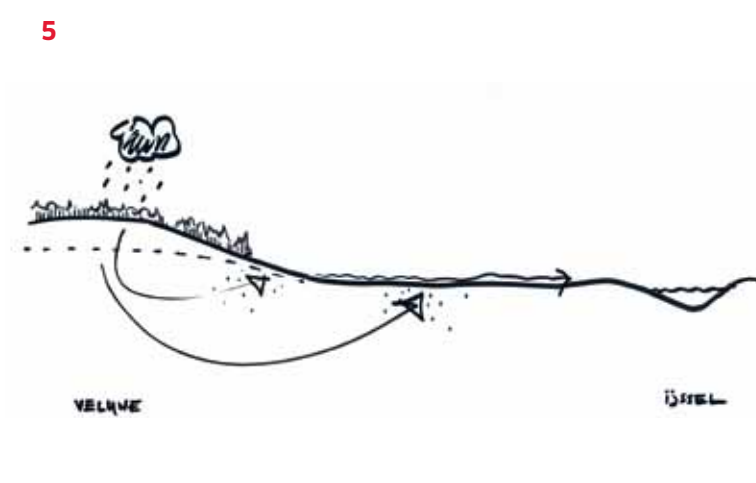
>1 Voor het blote oog nauwelijks waarneembaar, maar het zijn de hoogteverschillen die dit landschap bepalen. Op de bovenste foto op pagina 74 een iets lager, natter stuk Veluwe (let op donkergroene vegetatie): net nat genoeg. In de onderste foto een oude akker rechts van de weg: net iets hoger dan links, net droog genoeg.

>2 De Veluwe bij Apeldoorn, 1570, Christiaan Sgrooten.

>3 De hoogtekarta van de Veluwe. (bron: www.AHN.nl)

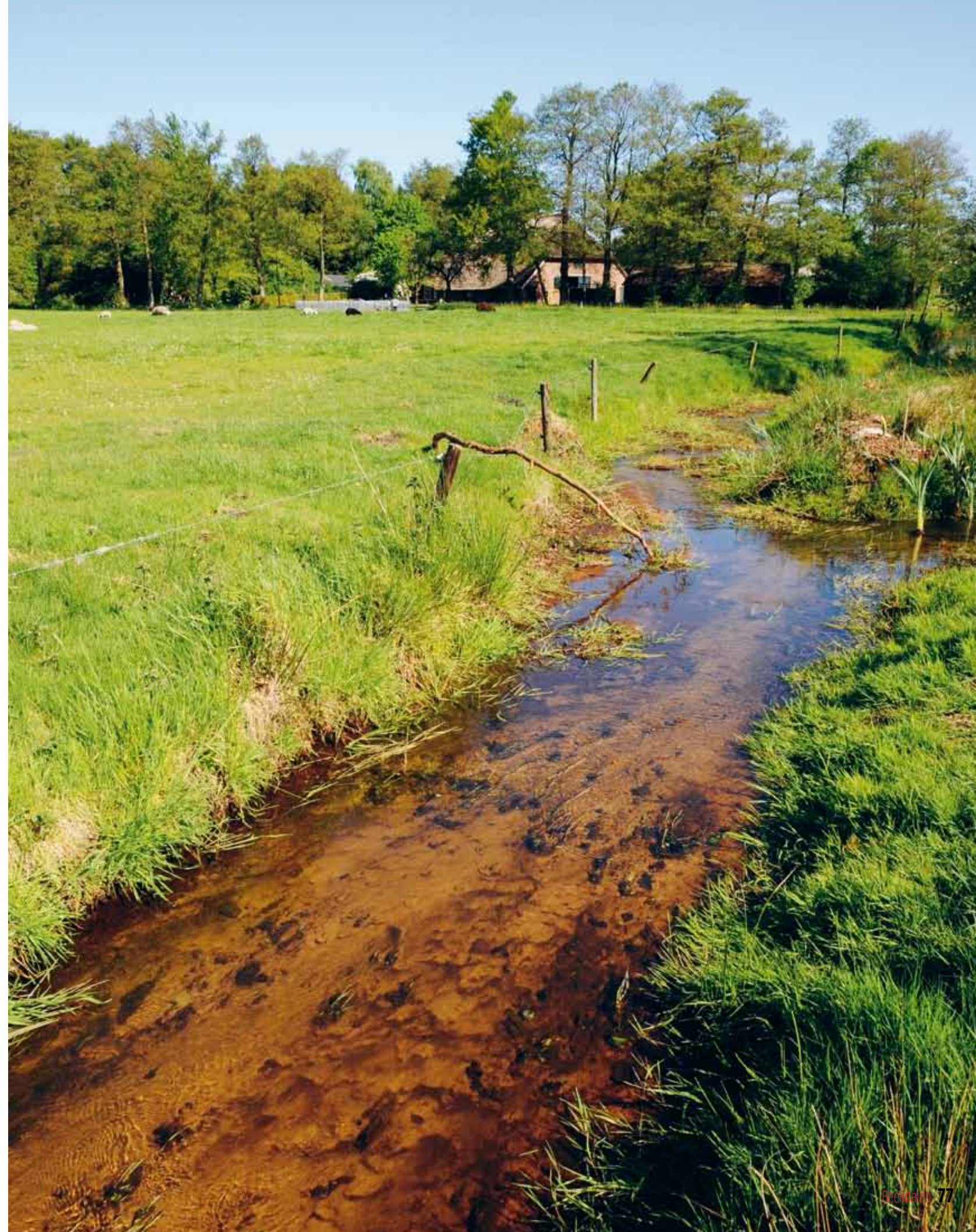
>4 Wit is akker (precies goed voor akkerbouw). Lichtgroen is grasland (te nat voor akkerbouw). Roze is heide en donkergroen is bos (beide te droog voor akkerbouw). Van een historische kaart kan je dus de waterhuishouding en de hoogteligging 'lezen'.

>5 Doorsnede van de Veluwe: een bult zand waar water uittreedt aan de voet in de vorm van beken en verderop richting de IJssel als kwel. Bijna de gehele ontstaansgeschiedenis en de vorm van het landschap zijn uit dit systeem te verklaren.

* Vanaf de Veluwe meanderen de beken door de langgerekte dalen, om uit te komen in het vlakke gebied bij de IJssel. Geweldige recreatieve routes!

Beekdalen

Als de hoogteverschillen worden geaccentueerd met flink veel beplanting aan de rand, wordt zo'n weiland een prachtig dal, zoals hier bij Wenum

Basingrediënten:

- ★ beekdalen open houden, met daarin verspringende plukken bosjes of bomen
- ★ randen van de beekdalen flink aanzetten met beplanting (weg- of erfbeplanting, bosjes)
- ★ bebouwing niet in de beekdalen, maar aan de zijkant, in de beplanting
- ★ kwaliteiten van de beken en beekdalen opwaarderen: benut het schone water
- ★ beekroutes maken, toegankelijkheid beekdalen bevorderen

Het water uit de grote waterbel onder het Veluwemassief sijpelt aan de randen van of in laagtes op de Veluwe naar buiten (zie Intermezzo 1): het begin van een beek, enigszins geheimzinnig verborgen in de bossen. Vanaf de relatief steile rand van hoog naar laag stromen de beken door beekdalen: meanderende open ruimtes, omsloten door beplanting. In het lager en vlakker

> Doorsnede van een omzoomd beekdal.

> De bovenloop van een sprengenbeek. De verscholen wereld in het bos, richting de bron.

> Reliëf. Het beekdal (geel) is omsloten door hogere bulten, de enken (oranje).

> Situatie 1800: het lint van bebouwing loopt parallel aan het beekdal, tussen de enken en het beekdal in - het beste van twee werelden.

> De middenloop van de beek. De meanderende open ruimte van het beekdal omsloten door beplanting.

> Situatie nu: ook in het beekdal is bebouwing gekomen.

> Visie: het beekdal is weer herkenbaar te maken door er een besloten zone omheen te creëren. Daarin wordt de bebouwing opgenomen.

> De benedenloop van het beekdal. Hier mondt de beek uit in weidse, natte gebieden: de broeklanden.

gelegen gebied richting de IJssel verzamelde dit water zich vroeger, samen met extra grondwater dat aan de oppervlak kwam. Hier ontstonden grote zompige gebieden, de broekgebieden. De beken passeren dus drie verschillende werelden: de boven-, midden- en benedenloop. De broekgebieden worden in dit boek apart behandeld (zie broeklanden). Op deze plaats bedoelen we met beekdalen de boven- en middenloop vanaf de Veluwe tot het punt van de veel bredere broekgebieden. Dus daar waar de dalen als herkenbare eenheden duidelijk te zien zijn of vroeger zichtbaar waren. Het beekdal karakter willen we versterken. In de Veluwse bossen zijn de beken vaak goed herkenbaar en beschermd, maar dat gaat veelal niet op voor de middenloop. Daar zijn de beekdalen vaak zeer slecht herkenbaar en verrommeld. Dit is onder meer bij de Beekbergse beek het geval. Je moet de topografische kaart goed bestuderen om het beekdal nog te kunnen vinden.

De bovenloop van het Wenumse beekdal en het dal van de Loenense beek achter kasteel Ter Horst zijn uitgesproken voorbeelden van hoe beekdalen er uit kunnen zien. De Wenumse beek baant zich via een serie open ruimtes een weg door een meer besloten kampenlandschap. Het brede, open beekdal van de Loenense beek bij kasteel ter Horst wordt prachtig omzoomd door de statige beplanting van het landgoed. Beide beekdalen zijn goed toegankelijk. Hierdoor kan op de lanen langs de beekdalen gewandeld worden.

Bekijken we beekdalen in andere gemeenten op de flanken van de Veluwe, dan zien we telkens dezelfde principes terugkomen. Het Renkums beekdal bij Renkum, het Sonsbeekdal in Arnhem of het dal van de Leuvenumse beek: het zijn alle prachtige parkachtige werelden binnen een eigen besloten wereld. Een aangename aaneenschakeling van slingerende en goed toegankelijke open ruimtes, omsloten door bosranden met af en toe een fraai landhuis. Je komt van de ene aangename verrassing in de andere. Met deze principes is het mogelijk om van deels onherkenbare beekdalen binnen de gemeente Apeldoorn weer bijzondere parkachtige hoofdstructuren te maken.

Voor het landschappelijk beeld is het belangrijk om geen bebouwing in het beekdal toe te voegen. Ook met het oog op toekomstige vernatting is dit niet handig. Omdat het beekdal een langgerekte structuur is die ook dorpen met elkaar verbindt, is het in potentie een geweldige recreatieve route. Het streven moet zijn om het hele beekdal in de lengterichting toegankelijk te maken. Dat kan in eerste instantie aan de randen: langs de opgeleide sprengbeek aan de ene kant van het beekdal en langs de andere kant met een pad, die aangezet met laanbeplanting het contrast tussen open beekdal en besloten rand nog sterker maakt.

> Het beekdal van de Leuvenumse Beek: prachtige meanderende ruimtes door bossen of kamerstructuren.

> Het beekdal van de Beekbergse Beek: nauwelijks terug te vinden.

> Het Beekbergse beekdal is niet meer als dal herkenbaar.

> Het Beekbergse beekdal is door hekwerken en bebouwing versnipperd.

> Het Beekbergse beekdal, waar deze kruist met de spoorlijn Apeldoorn-Dieren. Het kan een mooie kruising worden, maar nu is het een rommelige plek door infrastructuur, beplanting en hekken.

> Aan de horizon de skyline van de Veluwse bossen, op de voorgrond het dal dat een mooie verbinding met die Veluwe zou kunnen vormen.

De besloten zone langs het beekdal kan een landgoederenzone worden of een besloten kamerstructuur (zie kamerstructuren) krijgen. In de rand van het beekdal kan af en toe een landhuis zichtbaar worden tussen de beplanting.

In deze visie bepleiten we de beekdalen open te houden. Dat zijn ze nu meestal ook: bebouwing, wegen en beplanting liggen logischerwijs op de iets hogere delen parallel aan de beekdalen. Ze vormen de ruimtelijke begrenzing van dalen. Anders dan in grote, open broeklanden bestaat de openheid van de beekdalen uit een opeenvolging van kleine open, maar omsloten wereldjes. Door de meandering van het beekdal gaan de ruimtes steeds mee de hoek om, waardoor elke volgende ruimte weer een verrassing is. Kleine bosjes, elzensingels of lanen dwars op het dal kunnen, als ze strategisch geplaatst zijn (in bochten of knikken), dit kralensnoereffect versterken. Het is een veel gebruikte truc in de Engelse landschapstijl, die je ook veel in parken tegenkomt.

Het streven is om het beekdal in zijn geheel toegankelijk te maken. Ook in de bovenloop van de beek, waar die vaak niet meer is dan een hoekige sloot, is het de moeite waard een pad langs de beek te realiseren. Het volgen van de beek tot aan de bron in de bosrand of in het bos is een klassieke sensatie, tegenwoordig eigenlijk heel bijzonder. Verscholen onder de varens komt het drinkwater gewoon uit de grond.

Behalve schoon drinkwater voor mens en dier leverden de beken vroeger energie, waarop machines konden draaien. Het zorgde ervoor dat rond Apeldoorn zich al vroeg industrie heeft kunnen ontwikkelen. De truc bij de opwekking van energie was om het water over een grote afstand hoog te houden – op te leiden – en het dan in één keer te laten vallen op een water-rad. Veel beken in en rond Apeldoorn werden dus opgeleid, in kleine aquaducten van beplante

> Vanuit de lucht lijkt de beplanting niet veel voor te stellen...

> ... maar de impact ervan langs de weg en op het erf is enorm. Door het beekdal op deze manier ruimtelijk te begrenzen wordt het als dal herkenbaar.

> Huidige situatie in het Beekbergse beekdal: onherkenbaar, rommelig en met prominent aanwezige bebouwing.

> Zo kan het ook. Het meest als beekdal beleefbaar: de Wenumse beek.

> Een onooglijke bovenloop van een beekje. Toch een bijzondere sfeer en leuk om tot aan de bron te volgen. Helaas is dat nog niet mogelijk.

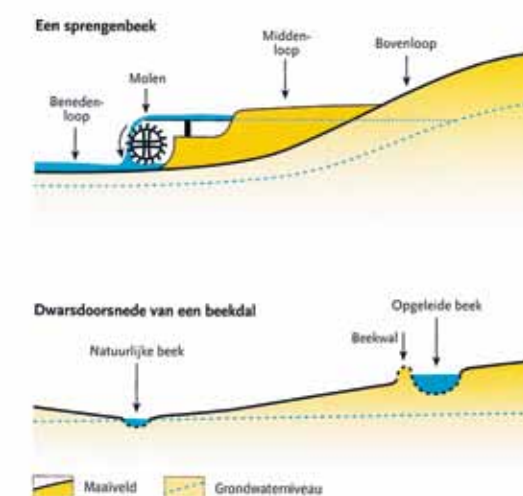
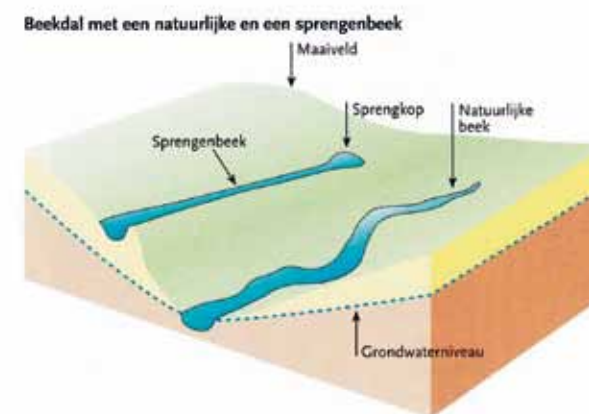
> Toekomstbeeld: het beekdal is een stuk beter herkenbaar als de inrichting minder versnipperd is. Ook het toevoegen van beplanting (aan de randen, ook bij de bebouwing) en het open maken van het beekdal in de lengterichting dragen daaraan bij.

dijkjes en zo door het landschap geleid tot aan het waterrad. Om meer en constant water aan te voeren, werd de natuur een beetje geholpen. Door de koppen van beken verder uit te graven, werd de zoetwaterbel onder de Veluwe aangeprikt en extra water aangevoerd. Deze koppen heten sprengkoppen en de beken sprengbeken. Sommige sprengbeken zijn zelfs helemaal kunstmatig aangelegd, bijvoorbeeld om het Apeldoorns kanaal van water te voorzien. De rand van de Veluwe heeft dus al eeuwen zijn eigen variant van een energielandschap, tegenwoordig een item dat opnieuw in de schijnwerpers staat. Het opnieuw inzetten van dit sprengbekenlandschap zou het logische Apeldoornse antwoord op de vraag naar energielandschappen kunnen zijn.

De opgeleide beken liggen niet op de laagste positie in het beekdal maar juist ernaast, parallel aan de oude beekloop. Daar hebben ze zo lang mogelijk nauwelijks verval en zijn ze door een dijkje aan één kant kunstmatig begrensd. De beekdalen zijn nog wel nat. Het zijn nog altijd laagste plekken in het omringende landschap, waar ook grondwater naartoe stroomt. De gronden waren te nat voor akkerbouw en dus gebruikten boeren ze als weidegrond of hooiland. Overigens waren de beekdalen de vorige eeuwen vaak een stuk dichter dan nu door talrijke elzensingels die grotendeels verdwenen zijn. De meanderende open ruimtes die de beekdalen zijn vormen, of zouden kunnen zijn, zijn het uitgangspunt voor deze visie, niet een historisch beeld. Want de openheid van het beekdal zorgt voor ruimte te midden van de zones net naast het beekdal die de afgelopen eeuw verstedelijkt zijn. Hierdoor ontstaat weer de afwisseling tussen open en besloten. Dwars op het open beekdal komen we achtereenvolgens in de besloten zones van de dorpen, lintbebouwing en beplanting, daarachter volgen weer de grote open ruimtes van de enken waarachter tot slot de dichte bossen weer liggen.

De beekdalen vormen voor een groot deel de hoofdstructuur van het Apeldoornse landschap. Waar het landschap door de Veluwerand en IJssel noord-zuid is georiënteerd, is op een schaalniveau lager de west-oost richting van het afstromende water overheersend. Dalen en hogere ruggen lopen van west naar oost tot ze stuiten op lage, zompige gebieden, zoals het huidige Weteringse broek of de oeverwal van de IJssel. In die landschappen zijn beide richtingen vaak tegelijkertijd te zien. De oost-westelijke hoofdrichting beleef je goed omdat je erin staat, maar op de achtergrond is altijd die bosrand van de Veluwe aanwezig, die iets hoger de noord-zuid richting markeert.

Ook in ecologisch opzicht vormen de beekdalen de hoofdstructuur van het landschap: het zijn de corridors die de Veluwe en de IJssel met elkaar verbinden. Ze zijn dan ook onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS). Door de goede kwaliteit van het kwelwater dat in de beekdalen naar boven komt, kunnen bijzondere flora en fauna goed gedijen. De meeste beekdalen zijn landbouwkundig in gebruik en dus goed afgewaterd. In vernatte beekdalen met extensief grasland komen de natuurlijke potenties prachtig tot uiting. Deze doorgaande structuren zullen gaandeweg steeds meer in natuurlijke corridors omgezet worden.

> Schematische weergaven van de beken en sprengen (bron: Veluwse beken en sprengen, 2007)

> Energielandschap bij Wenum: de Wenumse watermolen.

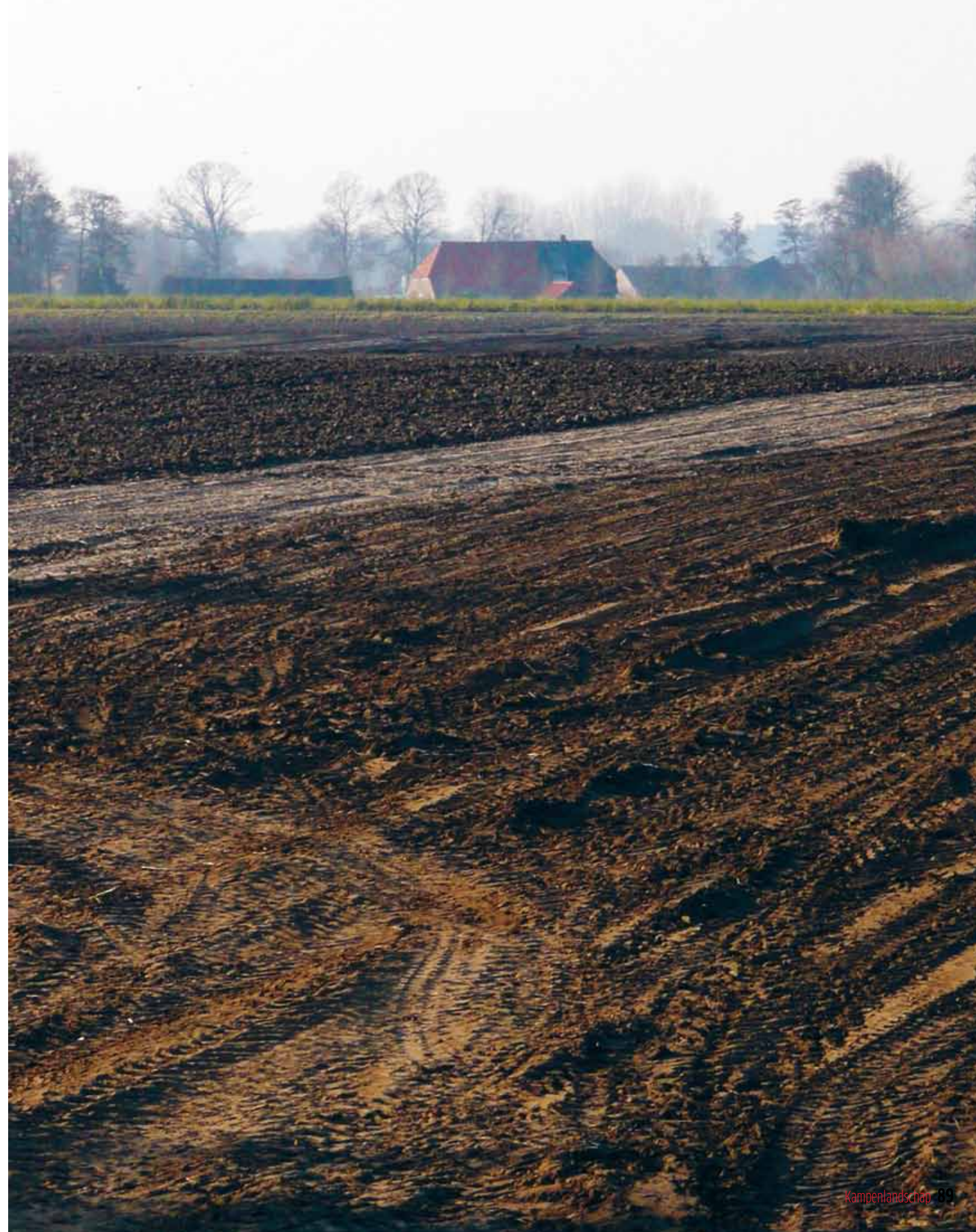
> Een sprengbeek met beplanting (links) als begrenzing van het open dal (rechts).

> Besloten dalwereldje bovenin het beekdal bij Engeland.

✦ Het kampenlandschap met zijn akkers omzoomd door houtwallen, bosjes en lanen is een landschap voor fijnproevers.

Kampenlandschap

De uitlopers van de Veluwe in het laaggelegen moeras. Omsingeld met bomen en boerderijen komt zo'n bolle rug pas goed tot z'n recht

Basingrediënten:

- ★ bolle essen open houden
- ★ bebouwing plaatsen in de laagtes om de essen heen, ruim beplanting toevoegen
- ★ wegbeplanting toevoegen langs de wegen die om de essen heen slingeren
- ★ beplanting/bosjes toevoegen in overhoekjes rond de essen
- ★ (verdwenen) paden om de essen aanleggen en beplanten (rondje om de es)

Het woord kampenlandschap verwijst naar het oude woord kamp, dat éénmanses ofwel éénmansakker betekent. Het gaat ons hier niet om hoeveel eigenaren een gebied had, maar om het type landschap: vaak iets bol en hoger gelegen akkers, omzoomd door houtwallen, bosjes, lanen en boerderijen die er als kransen in de lage delen omheen liggen. Het kampenlandschap is een

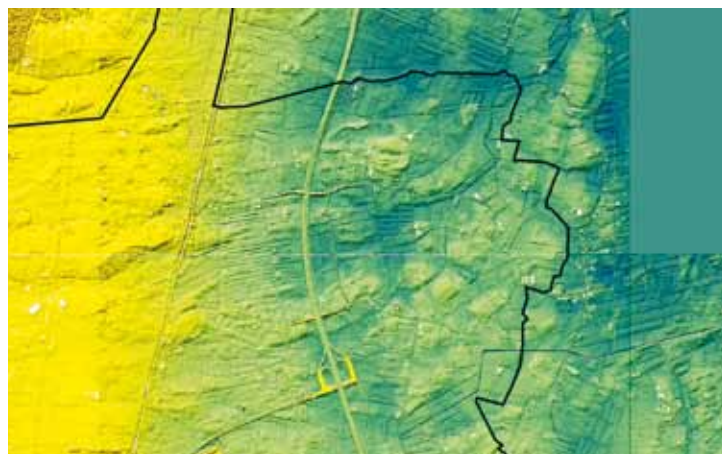
> Doorsnede van het kampenlandschap: de bolle essen liggen op de zandruggen en de bebouwing en beplanting als een zoom rond deze essen.

> De essentie van een es: de beplanting en de boerderijen zakken **nét** weg achter de es. Hierdoor wordt de iets hogere, bolle ligging van die es mooi zichtbaar. De horizontale rechte daken van de boerderijen die net boven die es uitkomen, in contrast met de bolling van de akker, accentueren dat nog eens.

> Beplanting en bebouwing liggen als een lauwerkran om de kale bolle es heen.

> Reliëf: zandruggen en eenmansessen zijn goed zichtbaar.

> Situatie 1800: akkers (witte vlakken) op de ruggen, bossen (geel) in de laagten.

> Situatie nu: houtwallen en bospercelen zijn grotendeels verdwenen, waardoor de ligging van de boerderijen willekeurig lijkt te zijn.

> Visie: versterk het besloten kampenlandschap met daarbinnen open essen.

> Kampenlandschap bij Uddel. De bebouwing trekt zich prachtig terug in de rand van beplanting om de es.

> Door rond de es paden en beplanting aan te brengen ontstaat een 'rondje om de es'. Dat kan bijvoorbeeld naar aanleiding van een nieuw of veranderd erf (rechts).

landschap voor fijnproevers. De boerderijen met hun langgerekte, lage daken en de beplanting die nét achter die bolle akkers wegzakken, laten die bolling extra mooi uitkomen. Kampenlandschappen treffen of troffen we op een paar plekken aan in de enclaves op de Veluwe en grootschalig ten noorden en noordoosten van Apeldoorn. Het noordelijke kampenlandschap is ontstaan op langgerekte zandruggen, die iets hoger in het landschap liggen en die oostelijker steeds meer verbrokkelen in losse eilandjes. Die zandruggen en zandeilandjes zijn ontstaan na de laatste ijstijd. Zand spoelde van het opgestuwde Veluwemassief met de regen mee naar lager gelegen gebieden en vormde er een 'uitspoelingswaaier' op en om de plek waar nu Apeldoorn ligt.

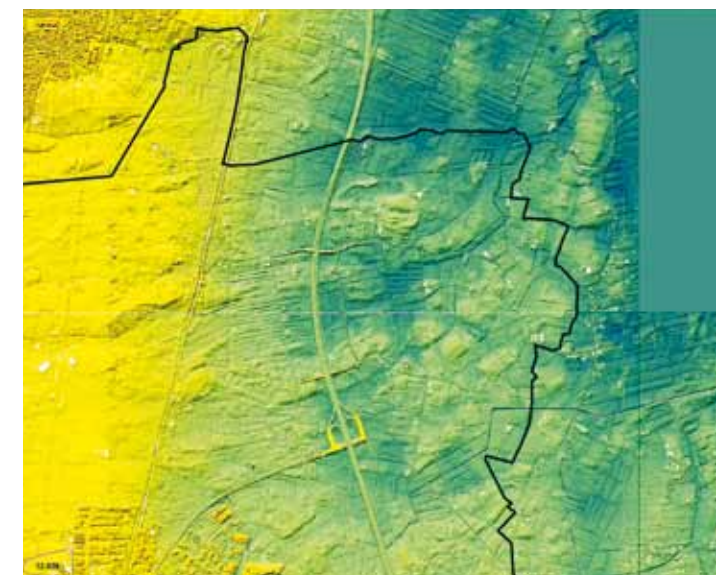
Terwijl in de zuidrand van Uddel het kampenlandschap er nog prachtig bij ligt, net als bij Wenum/Wiesel, hebben de kampenlandschappen noordoostelijk van Apeldoorn de afgelopen eeuw veel aan kwaliteit ingeboet. Het landschap is er drastisch uitgekleeft. Houtwallen, laanbeplanting en bossen zijn door modernisering van de landbouw verdwenen. Hierdoor is de 'opnamecapaciteit' van het landschap erg afgenomen. Nieuwe bebouwing springt al gauw erg in het oog, omdat het ruimtelijke kader - de kast (pagina 20) - is weggefallen. Hierdoor verrommelt het landschap makkelijk: objecten als boerderijen slingeren in de ruimte van het uitgekleeft landschap.

Juist in het noordoostelijke deel van Apeldoorn heeft de landbouw grote sprongen gemaakt. Daarbij horen ook grotere stallen en nieuwe bedrijven. Het landschap is dus een stuk voller geworden met bebouwing, terwijl de ruimtelijke achtergrond van het kampenlandschap juist is weggefallen. Met andere woorden: er zijn veel boeken bij gekomen, maar de boekenkast is in erbarmelijke staat en kan maar deels ingeruimd worden. Met name in het deel oostelijk van het Apeldoorns kanaal wordt geïnvesteerd in de landbouw en zijn grotere stallen en nieuwe bedrijven te verwachten. Daarom stelt deze landschapsvisie voor het ruimtelijke kader - de kast - te versterken, waardoor bestaande kwaliteiten versterkt worden en de opnamecapaciteit voor toekomstige ontwikkelingen vergroot wordt.

De strategie voor het kampenlandschap is versterking van de bestaande structuur: de hogere, bolle essen open houden en beplanting (en eventueel bebouwing) rond de essen toevoegen. Het toevoegen van wegbeplanting langs de wegen die om de essen heen slingeren, is stap 1. Nieuwbouw en uitbreiding van boerderijen of woningen, omzoomd door beplanting, moeten ook een plaats vinden in de lage delen om de essen. Beplanting op het erf kan hieraan bijdragen. Het planten van kleine bospercelen in de laagten tussen de essen - de afgelopen eeuw zijn ze hier bijna allemaal verdwenen - kan de ruimtelijke structuur versterken, bijvoorbeeld door overhoekjes te beplanten. Daarmee ontstaan tegelijkertijd nieuwe openbare ruimten in het landschap. De toegankelijkheid van het landschap is te verbeteren door verdwenen paden rond essen te herstellen, door nieuwe aan te leggen, door paden met elkaar te verbinden en door ze te voorzien van beplanting. Beplanting en paden combineren dus. Als je een pad maakt kan je beplanting toevoegen en andersom. Zoek voor paden de laaggelegen delen tussen de essen op. Het verdichten van het kampenlandschap op de zandruggen contrasteert mooi met de open broekgebieden die tussen de zandruggen in liggen.

> Na een regenbui in het bos: zand is uitgespoeld tot een waaier, waarna stromend water er weer geultjes in uitgesleten heeft.

> Hetzelfde, maar nu in het groot: daluitspoelingswaaiers doorsneden door beekdalen aan de voet van het Veluwemassief (Beemte e.o.). Zo zijn de zandruggen ontstaan waar de essen op aangelegd zijn.

> Driehoek in het kampenlandschap ten oosten van Apeldoorn: schraal beeld door gefragmenteerde beplanting.

> Als contrast met de linkerfotot: een beplante driehoek in het kampenlandschap bij Uddel.

> Schamel restant van een houtwal in het kampenlandschap nabij Beemte.

> Het kampenlandschap ten noordoosten van Apeldoorn is uitgekleeft: bebouwing ligt er zonder de achtergrond van beplanting maar kaal en rommelig bij.

Voorgaande beschrijving van het Kampenlandschap is het basismodel. Maar omdat de zandruggen die de basis vormen van het noordoostelijke kampenlandschap, tamelijk grillig zijn van vorm en ligging, zit er een bijzondere variatie in het kampenlandschap. Soms zijn de ruggen groot en zijn de akkers van elkaar gescheiden door beplanting op de ruggen, waardoor de ruggen zijn opgedeeld in verschillende delen. Meer naar het oosten verbrekken de zandruggen tot kleinere eilanden. Soms zijn de ruggen zo smal, dat er geen essen op liggen, maar er alleen een boerderij op kon worden gebouwd, omgeven door het verder laaggelegen broeklandschap (zie volgende landschapstype, Broeklanden). Soms vormt de kran van boerderijen een gehucht rond een open ruimte. Kortom: dit subtiele landschap vormgeven is maatwerk. Met dezelfde ingrediënten kunnen door de verschillende omstandigheden verschillende varianten van hetzelfde gerecht gemaakt worden.

Soms zal je terughoudend willen zijn met beplanting, omdat de bestaande openheid en vergezichten zo bijzonder zijn. Maar besluit hier niet te snel toe: een minimalistische inrichting van het landschap is erg kwetsbaar. Misschien ziet het er nu nog goed uit, maar een flinke stal erbij en je bent die mooie openheid kwijt en dan ontbreekt dus het ruimtelijk kader. Als je dat kader dan alsnog wil toevoegen, kost dat veel tijd, want het duurt tientallen jaren voordat bomen groot zijn.

Op de pagina's hierna lichten we vier varianten van het kampenlandschap toe zoals die nu in het gebied ten Noordoosten van Apeldoorn voorkomen, gebaseerd op hun reliëfvorm en de bestaande inrichting. De varianten staan model voor de manieren waarop in het kampenlandschap gevarieerd kan worden.

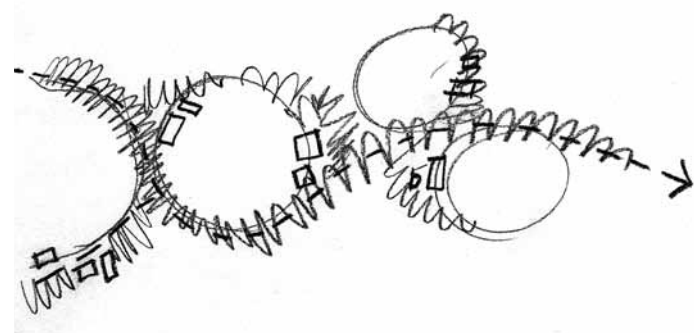
> Huidige situatie van het kampenlandschap ten oosten van Apeldoorn. De boerderij springt nogal in het oog - meer dan de helft van de breedte van de foto is bebouwd. Je hebt dan al snel kritiek op de architectuur van het nieuwe woonhuis of de hoeveelheid schuren.

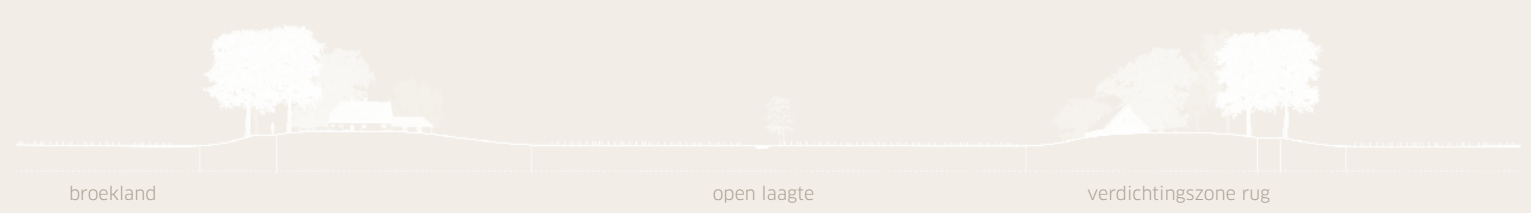
> Maar door beplanting langs de wegen toe te voegen, verdwijnt de dominante rol van de bebouwing in het gebied!

> Boerderijen liggen aan de randen van de essen, de wegen volgen de contouren van de es op de overgang van hoog naar laag.

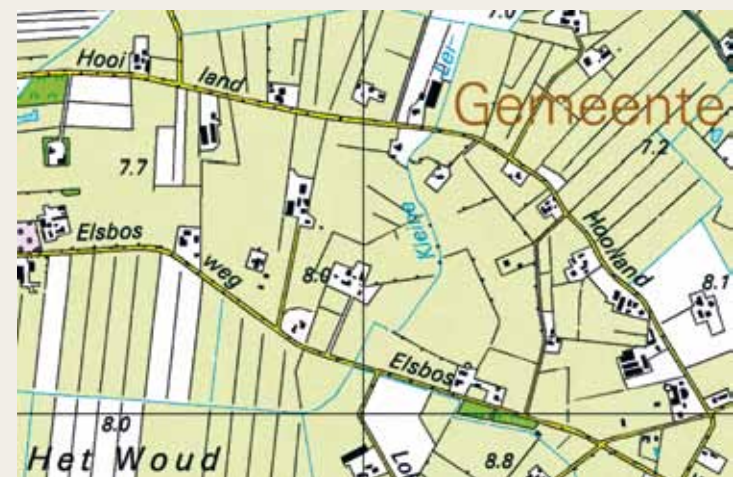

> Wegen, bebouwing en beplanting slingeren zich dus om de hogere essen heen.

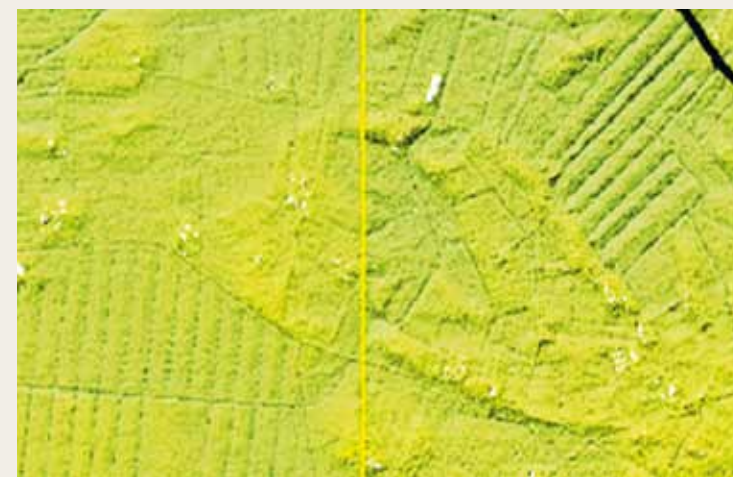
recept 1
> de omsingelde bolle rug

Als er rond een grote es op een zandrug een ring van boerderijen liggen, ontstaat er een dorpje met een centrale open ruimte in het midden. Beemte is daar een voorbeeld van. Met meer beplanting rond de boerderijen en aan de ringweg kan het beeld nog overtuigender worden. Het contrast tussen de open binnenruimte en de besloten ring daaromheen wordt versterkt.

recept 2
> de omsingelde holle rug

Soms omsingelt een zandrug een lager gelegen gebied, zoals hier tussen de weg Hooiland en de Elsbosweg. De krans van essen, waar meerdere boerderijen en een beplante weg aan liggen, vormen een soort uitgerekte donut. Hierdoor ontstaat een gehucht met een holle, open ruimte in het midden. Langs Hooiland is het contrast tussen de besloten rug en de open hooilanden prachtig. Met name langs de Elsbosweg kan meer beplanting de structuur versterken.

broekland

verdicht gehucht op rand es

es

broekland

weg op overgang hoog-laag

verdichte rug

recept 3

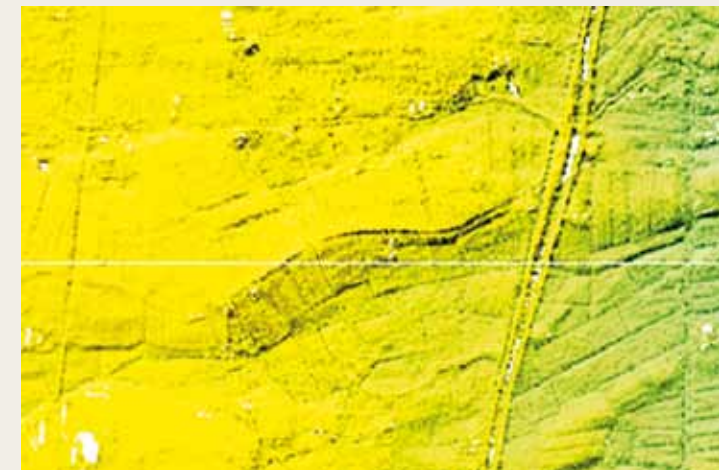
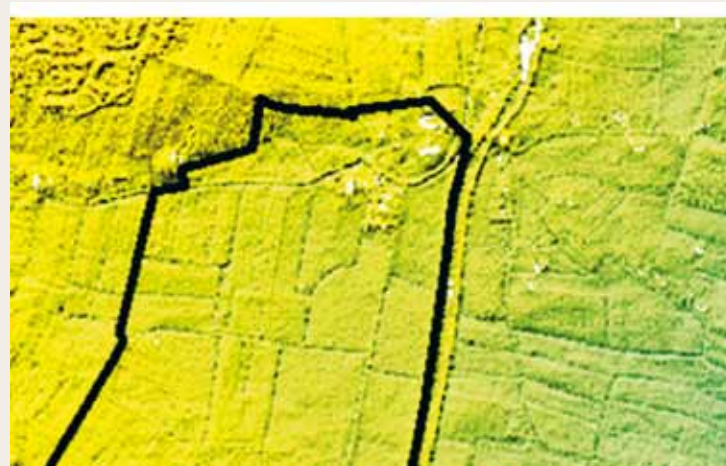
> eilandjes aan de rand

Aan de rand van een grote es liggen meerdere boerderijen op een kluitje, in de knik van een weg. Zo ontstaat een intiem, besloten gehucht op de grens van hoog en laag, zoals hier in Jonas. Met enkele woningen of een aanzienlijke nieuwe boerderij is dit effect al te bereiken.

recept 4

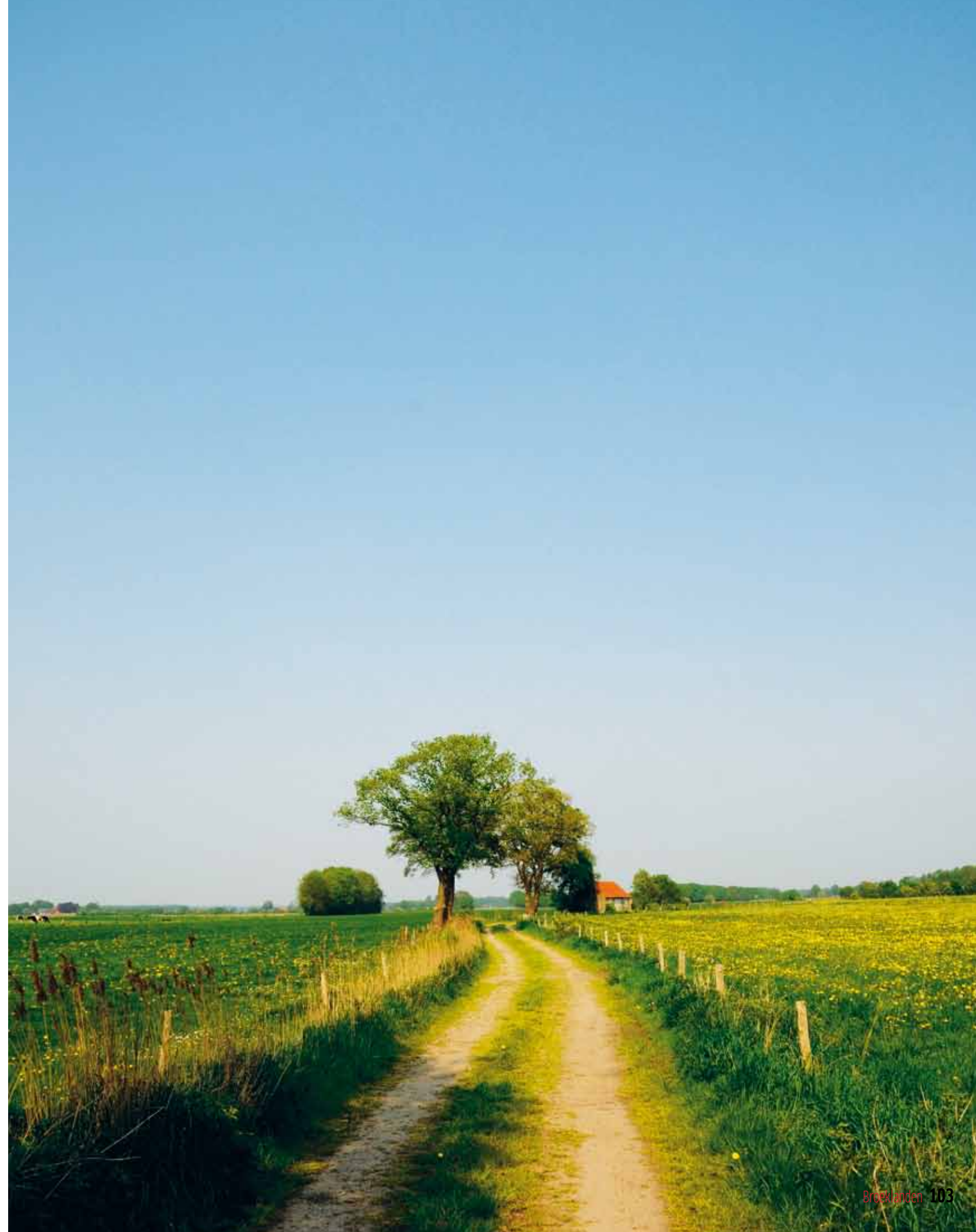
> de verdichte rug

Als de zandrug groot en aaneengesloten is, wordt deze soms door beplanting opgeknipt in eenheden. Beplanting op de es haaks op de weg en bosjes maken van deze rug een besloten eiland in de lege laagte (zie foto Marleweg). Met wegbeplanting is het contrast tussen open broekland en besloten eiland te versterken.

* Weidse weidegebieden en van oudsher nat. Lekker open houden, die broeklanden. Leegte is immers een schaars goed!

Broeklanden

Het Uddelerveen: de weidse, natte broeklanden vormen een prachtig contrast met het bos langs het beekdal op de achtergrond

Basingrediënten:

- ★ weids en open houden
- ★ geen bebouwing toevoegen of bebouwing als eilandje in een zee van ruimte
- ★ geen wegbeplanting toevoegen
- ★ beplanting en bebouwing (massa) op de overgang naar hogere delen (essen) situeren
- ★ lage beplanting (elzen) spaarzaam toevoegen, geen dichte muren maken, hou het weids!

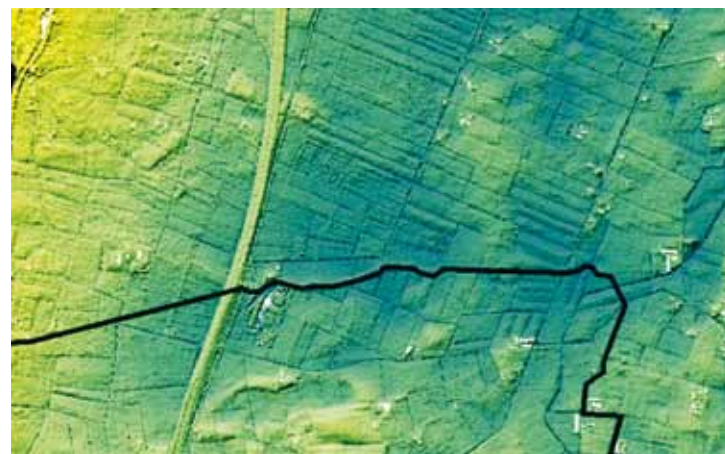
Een broek staat voor laag, moerassig gebied. Het elzenbroekbos is een bostype dat daar van nature gedijt: elzen kunnen met hun wortels in het water overleven! De natte en laagliggende broekgebieden op de landschapsvisiekaart zijn nu weidse weidegebieden op venige grond. Delen ervan waren natte heides of hooilanden – gebieden die zo nat waren dat het vee er in weg zou zakken. Door ontwateringstechnieken zijn al deze gebieden bruikbaar geworden als grasland.

> Doorsnede open broekgebied met solitaire erven als beplante eilandjes in de leegte.

> Vanaf Jonas richting Apeldoorn: open broekland omzoomd door de beplanting van het kampenlandschap.

> Reliëf: laag, nat gebied (blauw) met af en toe een hoger ruggetje (groen), waarlangs de spaarzame bebouwing ligt.

> Situatie 1800: natte graslanden met bosshages (geel) die tegen de hogere delen aan liggen.

> Open broekland richting Apeldoorn met de Veluwe op de achtergrond.

> Situatie nu: open graslanden met her en der een bosje of boerderij.

> Visie: open ruimte met daarin uitzonderingen zoals een bosje of beplante erven.

> Open broekgebied - met verbindingskanaal - omzoomd door beplanting.

★ Tip! Een open gebied vindt u misschien saai. Door hier bomen en bosjes, struweel of waterpartijen aan toe te voegen wilt u misschien meer variatie toevoegen aan zo'n gebied. Maar er is juist landschappelijke variatie doordat er een open gebied is, zoals een broekgebied, waarnaast een ander landschapstype ligt, een kampenlandschap of het bos bijvoorbeeld. De variatie zit hem dus in de verschillende landschappen naast elkaar, en niet dóór elkaar (stampot)!

Tot in de loop van de 20e eeuw stonden de broeklanden vol met elzensingels langs strak gegraven sloten. De elzen dienden als boerengeriefhout en als veekering. Door de opgevoerde landbouwproductie en ruilverkavelingen zijn veel singels gerooid of nauwelijks nog onderhouden. Vaak staan er nog enkele elzen als prachtige eenlingen in de grote leegte. Omdat de broekgebieden planmatig ontgonnen zijn en het land vlak is, is er een rechte lijnige, orthogonale ontginningsstructuur aangelegd. De gebieden waren altijd te nat en te slap om boerderijen te bouwen. Tot voor kort stonden die er dan ook niet. Pas in de laatste decennia hebben boerderijen hier hun intrede gedaan.

Leegte is een steeds schaarser goed in Nederland. Omdat de broeklanden nu zo kenmerkend open zijn, stellen we voor ze open te houden. De broeklanden worden omzoomd door hoger gelegen gebieden, waar bebouwing en beplanting gesitueerd zijn en worden (zie kampenlandschappen). Ze vormen een besloten kader om de broeklanden heen: een contrast dat we in deze visie voorstellen te versterken.

De grote open ruimten van de broeklanden kunnen rommelig en ongenaakbaar aandoen. De randen zijn niet meer afgebakend door beplanting op de zandruggen van het kampenlandschap. Dit maakt zijn de randen van de broeklanden rafelig: 'ruimte loopt weg'. Versterking van het kampenlandschap heeft dus ook grote invloed op de broeklanden: ze worden dan omsloten. Er zijn broekgebieden die worden heringericht voor ontwikkeling van natuur of landgoederen. De lage, natte delen blijven voor de landbouw niet optimaal en horen als uitlopers van de beekdalen bij de Ecologische Hoofdstructuur. Als sprake is van herinrichting, dan streven we naar open, natte hooilanden. Alleen al het verschil in grassen maakt de ruimte een stuk vriendelijker (vergelijk beekdalen p 76). Verder kunnen solitaire elzen - lage bomen -, elzenbosjes of enkele transparante elzensingels een schilderachtige verrijking vormen van de leegte. Elzensingels zoals die hier vroeger stonden werden niet aangeplant: ze ontkiemden in de slootkanten. Aanplant van dichte elzensingels wordt afgeraden. Dit levert strakke, onnatuurlijk muren van beplanting op, die de ruimte opknijpt [2]. Om de openheid van de broekgebieden te behouden, wordt er geen wegbeplanting toegepast.

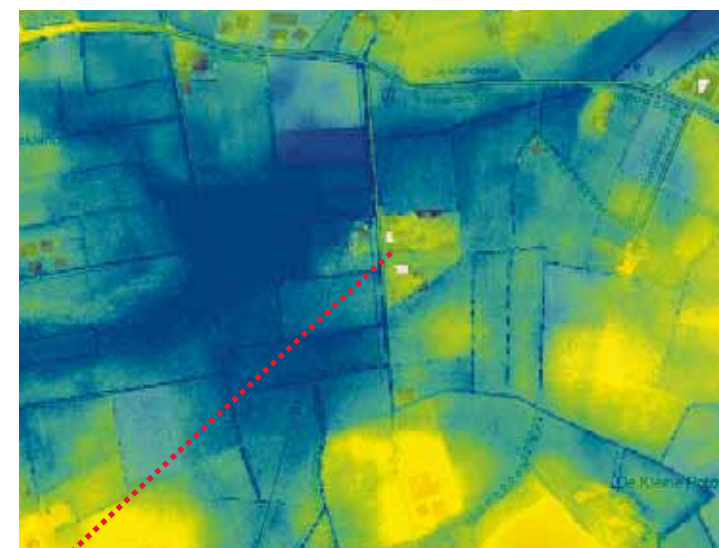
Nieuwbouw raden we in de broeklanden af. Bebouwing die er desondanks toch is, ligt vaak op een net iets hoger zandbultje in de natte laagte. Het is raadzaam ze dan ook als een eilandje in een zee van ruimte behandelen. Door erfbeplanting krijgt het grillige eilandje extra massa, wat het contrast met het rechte lijnige open broekland versterkt. Sommige boerderijen zijn of worden, omdat het niet anders kan, toch in het lage broekgebied gebouwd. Probeer dan met de compositie van het erf en de erfbeplanting de orthogonale (rechte lijnige) structuur van het landschap te benadrukken: een rechthoekig eiland dus. Bij meerdere nieuwe boerderijen: streef ernaar de bebouwing op gelijke afstand van elkaar en van de weg te houden. Zo ontstaat er een repeterend, staccato patroon van rechthoekige eilanden. Het kunstmatige ritme van de bebouwing is kenmerkend voor de ontginning en de nieuwe, rationele landbouw. De bebouwing contrasteert mooi met de leegte waar ze in staat en met de grillige, besloten zoom om de broeklanden heen. Op de erven passen afwijkende, natte boomsoorten. De Italiaanse populier brengt prachtige verticale accenten aan in het horizontale, vlakke lege landschap en vergroot daarmee het contrast tussen de hogere omliggende gronden met wollige beplanting van eik en beuk.

> Overblijfsel van een essensingel in de verder open broeklanden: charmant als uitzondering. Speels staan de elzen in de leegte. Het kader op de achtergrond blijft zichtbaar.

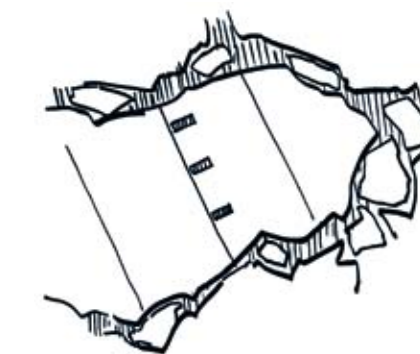
> Te dichte elzensingels vormen een muur die de ruimte opknijpt, zelfs zonder blad.

> Hoger gelegen eilandje (groen) middenin de lage broeklanden (blauw). (bron: www.ahn.nl)

> Streefbeeld: eilandje van bomen in een zee van gras (Zilvensche Broek).

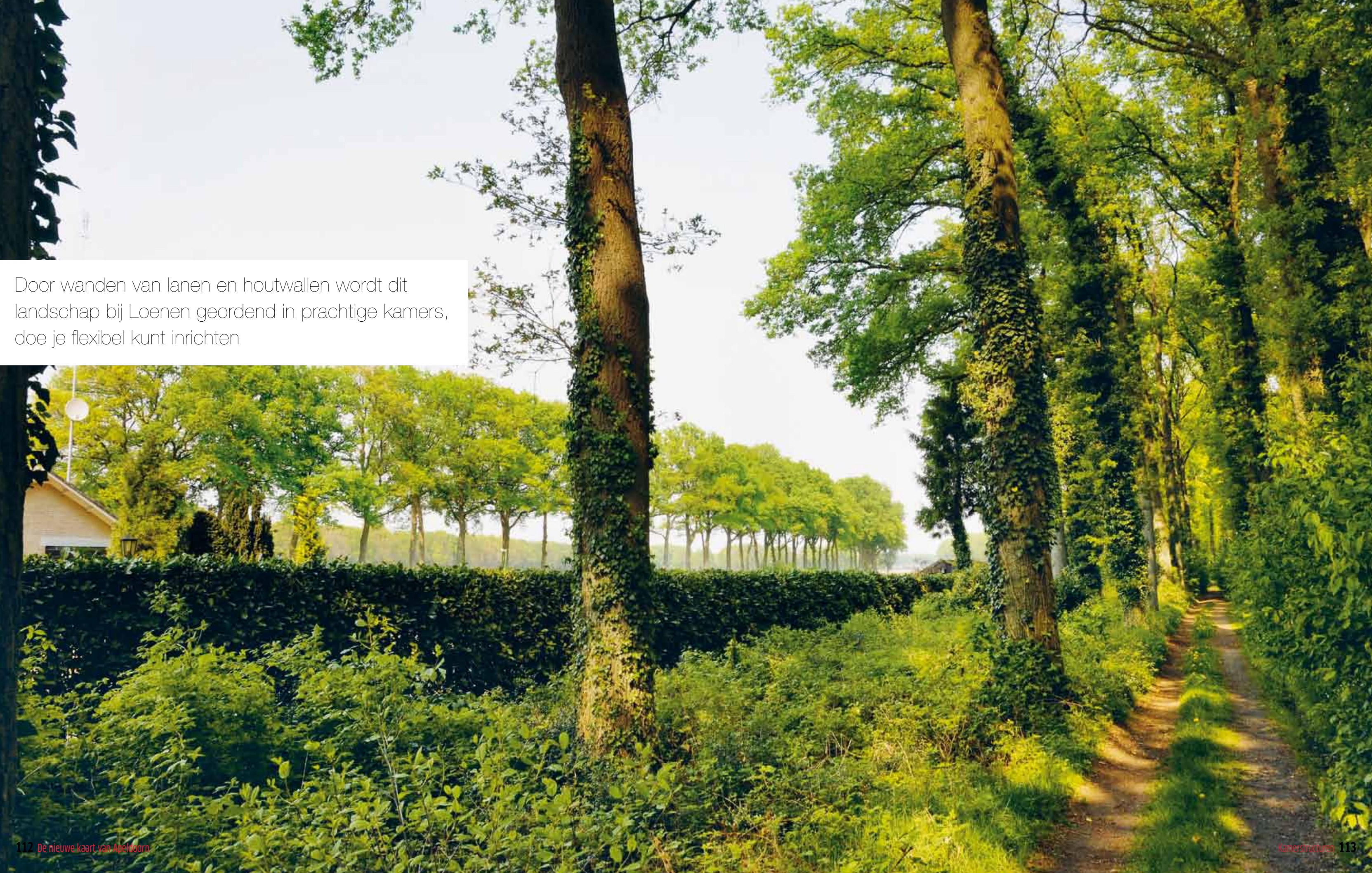
> Als er toch nieuwe boerderijen toegevoegd worden in de natte broeklanden dan deze als strakke, beplante eilandjes in de leegte leggen. Bij meerdere erven: door ze staccato, op regelmatige afstand neer te leggen wordt het rechte lijnige patroon van de broeklanden benadrukt. Dit vormt een contrast met het besloten, grillige kampenlandschap eromheen. Maar beter is het niet te bouwen in de broeklanden: de open ruimten zijn al snel vol...

> Beplante erven in open gebied. Luchtfoto: referentie van strak beplante erven in de Noordoostpolder.

✦ Lanen en houtwallen kunnen op de voormalige heidegronden zorgen voor een robuust landschap met 'kamers'.

Kamerstructuren

Door wanden van lanen en houtwallen wordt dit landschap bij Loenen geordend in prachtige kamers, doe je flexibel kunt inrichten

Basingrediënten:

- ★ wegen beplanten (eik, beuk)
- ★ kavelgrenzen beplanten (eik, eventueel els) indien mogelijk gecombineerd met paden
- ★ bebouwing laat zich mooi in de groene kamers toevoegen
- ★ kamers kunnen eventueel bebost worden (al dan niet in combinatie met bebouwing)

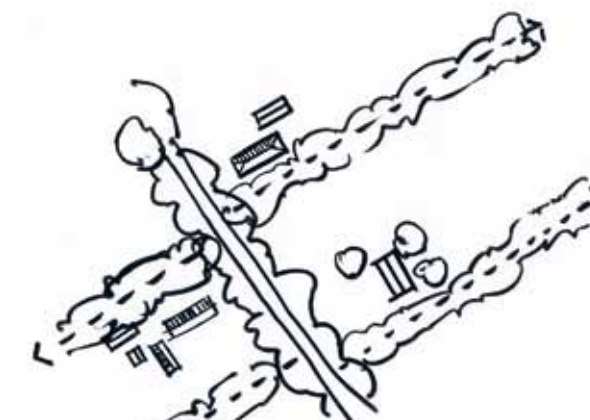
Behalve heel open landschappen – enken, broeklanden – of heel besloten landschappen – bos – en combinaties van open en besloten – kampenlandschap, landgoederen – heeft Apeldoorn ook een tussencategorie: redelijk open gebieden waar lanen en houtwallen een soort kamerstructuur geven. Deze gebieden liggen voornamelijk op voormalige natte of droge heidegronden die ontgonnen en ontwaterd zijn en daarmee tamelijk vlakke, maar ook tamelijk onvruchtbare

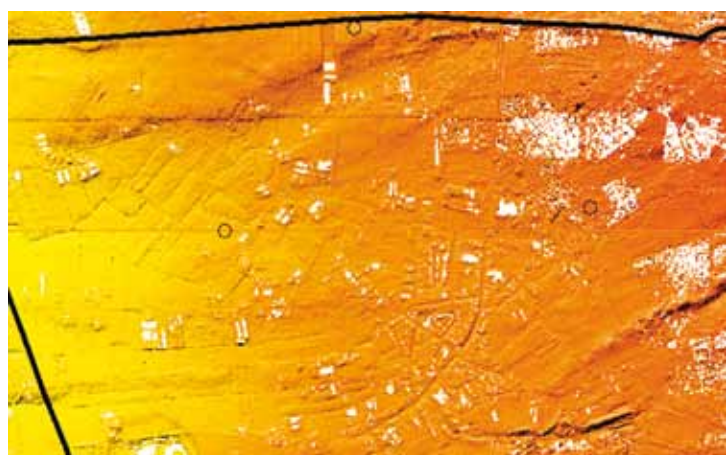
> Doorsnede van bosrand naar beekdal, zoals bij Uddel, met daarin de kamerstructuur.

> De lanen en houtwallen langs wegen en kavelgrenzen structureren en ordenen het landschap als muren in een huis. De verschillende kamers die ontstaan kunnen vervolgens tamelijk flexibel ingericht worden.

> Principeschets kamerstructuren: beplanting langs wegen, paden en op kavelgrenzen.

> Reliëf: vrijwel vlak, relatief droog gebied (oranje).

> Situatie 1900: heidegebied met een spinnenweb van paden. De hei is al deels ontgonnen met een aanzet tot een kamerstructuur.

> Houtwal op kavelgrens vormt tegelijkertijd de erfbeplanting van de boerderij.

> Situatie nu: de hei is ontgonnen. Oude heidepaden zijn nog deels herkenbaar. Veel bebouwing is toegevoegd in een relatief kaal landschap.

> Visie: met beplanting langs wegen, paden en zo mogelijk de kavelgrenzen ontstaan 'kamers'. Daardoor wordt dit volle landschap geordend en krijgt het weer samenhang.

> Paden en beplanting: toegankelijkheid en structuur!

gebieden hebben opgeleverd. Doordat deze gebieden goed begaanbaar zijn – zandgrond heeft goede draagkracht – ligt er een vrij uitgebreid wegenpatroon overheen. Bij voormalige drogere heides zijn vaak nog duidelijk de structuren van de oude heidepaden te herkennen (driehoekige structuren, zie p. 212: intermezzo 2 driehoekjes). Deze arme gronden werden na ontginning voornamelijk gebruikt als weidegrond, met langs de percelen houtwallen als veekering en boerengeriefhout bestaande uit voornamelijk eikensingels.

De absorptiecapaciteit van zo'n kamerstructuur is groot: de schermen van beplanting vormen een sterk ruimtelijk kader, waarin bebouwing relatief makkelijk wordt opgenomen. In de meeste gebieden zijn de wegbeplanting en houtwallen echter bijna verdwenen en is de bebouwing juist toegenomen. Dit levert nogal schrale, rommelige landschappen op: de kast is verdwenen, maar er zijn juist meer spullen bij gekomen.

We stellen in deze gebieden voor de kamerstructuur te versterken of (opnieuw) te creëren door in eerste instantie bomen langs wegen en kavelgrenzen te planten. Langs wegen is de beplanting vaak gefragmenteerd, maar in sommige gebieden alweer bijgeplant. De aanleg van houtwallen op de kavelgrenzen geeft de bestaande bebouwing een achtergrond. Wanneer er nieuwe ontwikkelingen zijn – uitbreiding van bebouwing, transformatie of nieuwbouw – voeg dan eikenbeplanting op de kavelgrenzen toe. In nattere delen kunnen het ook elzensingels zijn. Door beplanting op de kavelgrenzen ontstaat een robuuste structuur, die bestaande en nieuwe bebouwing kan opnemen en ordent. De kamerstructuurlandschappen hebben dus een hoge absorptiecapaciteit; nieuwbouw of dorpsuitbreidingen kunnen hier ruimtelijk goed een plaats in krijgen.

Door langs of tussen bomenrijen paden aan te leggen, neemt de toegankelijkheid van het gebied aanzienlijk toe. Juist waar veel bebouwing is of erbij komt, is een padennetwerk erg welkom. Ook de ligging van deze gebieden in de stads- of dorpsrand maakt de kamerstructuur met paden uitermate bruikbaar als uitloopgebied voor de dorping en stedeling. Het is daarom goed om waar mogelijk vast te beginnen met de versterking van kamerstructuren, om daarmee vooruit te lopen op te verwachten bebouwingsdruk in de toekomst.

> Slechts enkele meters breed, maar een grote impact! Je hebt niet veel ruimte nodig om een veel goeds te doen!

> Restant van een kamerstructuur.

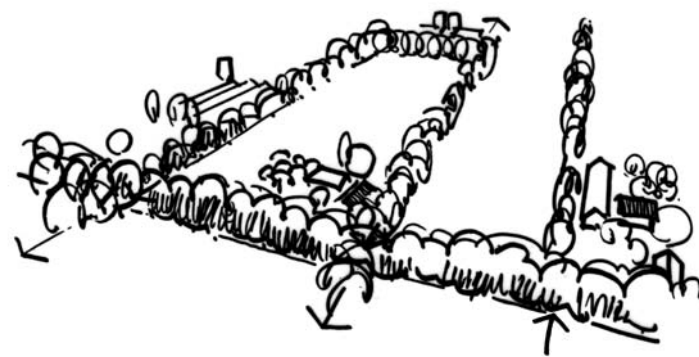
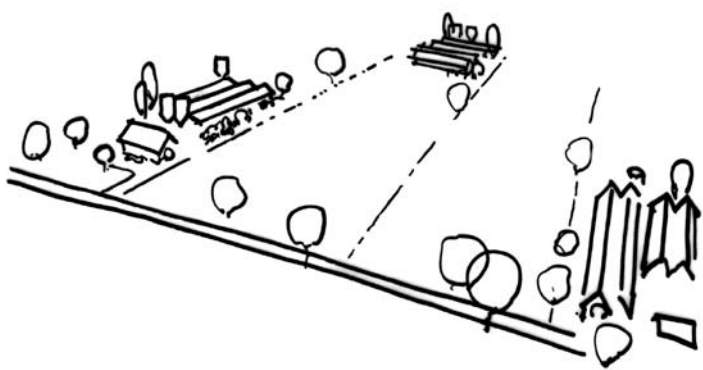
> Intacte kamerstructuur.

> Kamerstructuur ordent de bebouwing.

> Schermen van bomen delen het landschap op in kamers.

> Voormalige, ontgonnen heidelandschappen liggen er regelmatig nogal schraal bij: het vrij open landschap met de karige restanten van houtwallen en wegbeplanting kan niet op tegen de grote stallencomplexen en woonbebouwing die zijn toegevoegd of nog zullen worden.

> Door het versterken van de kamerstructuur wordt het landschap prachtig geordend en toegankelijk. Voeg dus zoveel mogelijk bomen (eik, beuk) langs wegen, paden en kavelgrenzen toe en dit landschap kan weer eeuwen mee.

> Huidige situatie: door het ontbreken van een duidelijke landschappelijke structuur ontstaat een rommelig beeld.

> Stap 1: door het toevoegen van beplanting langs de perceelsgrenzen ontstaan duidelijk begrensde kamers en is niet alle achterliggende bebouwing zichtbaar.

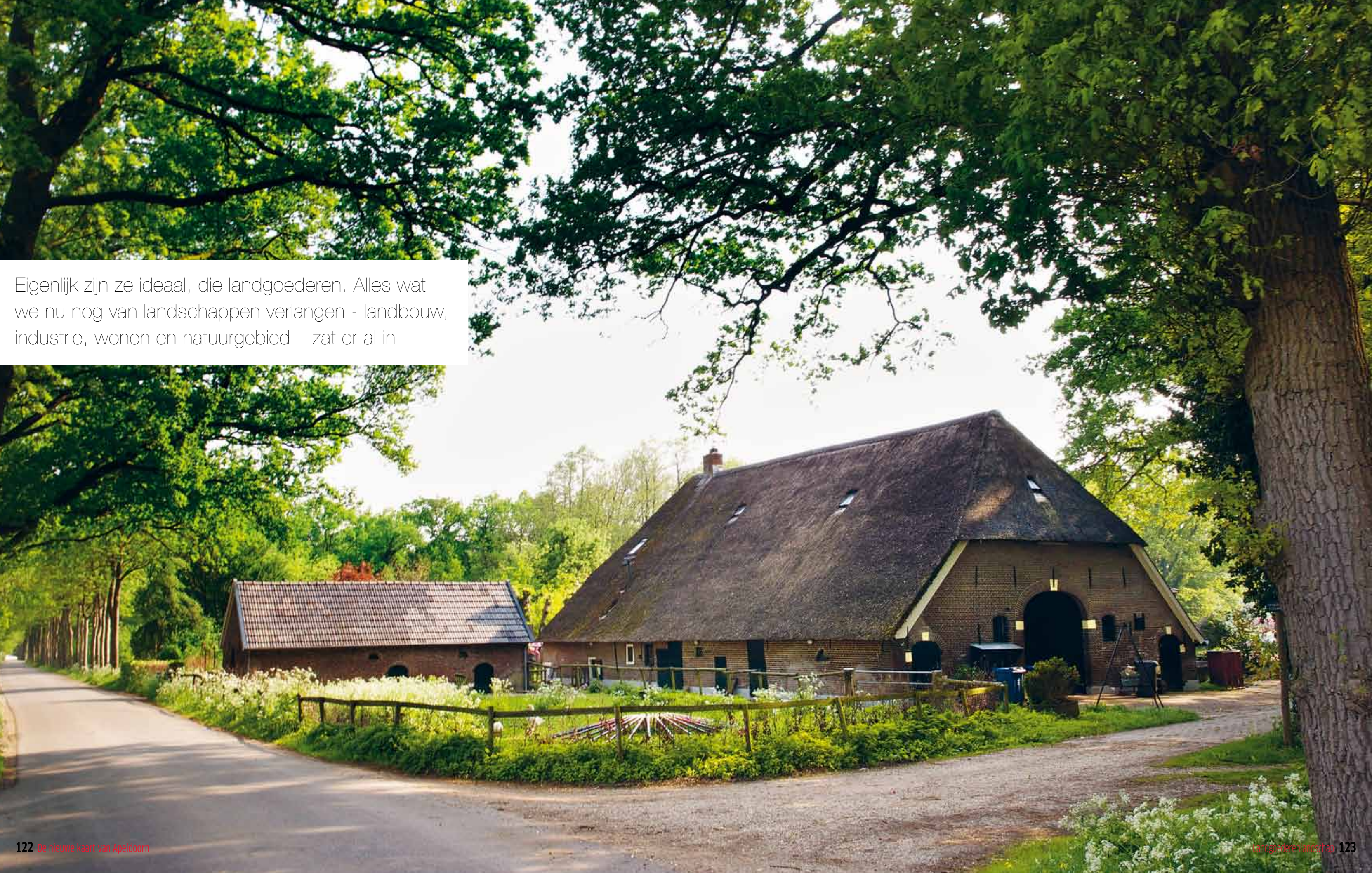

> Stap 2: deze kamerstructuren zorgen ervoor dat ook nieuwe bebouwing op een logische wijze in het landschap kan worden opgenomen zonder dat dit leidt tot meer verrommeling.

✦ Een landgoed is een prachtig harmonieus landschap met landbouw, houtteelt, jacht, industrie, wegen, waterlopen en bebouwing. En ze zijn ecologisch enorm waardevol!

Landgoederenlandschap

Eigenlijk zijn ze ideaal, die landgoederen. Alles wat we nu nog van landschappen verlangen - landbouw, industrie, wonen en natuurgebied – zat er al in

Basingrediënten:

- ★ afwisselend bossen en velden
- ★ relatie leggen met water: grachten, vijvers, beken of rivieren
- ★ hoofdgebouw waar laag/nat en hoog/droog samenkomen en/of waar een hoge droge plek uitzicht heeft over de laagte
- ★ hoofdgebouw prominent aanwezig, op afstand van de weg, ingekaderd door beplanting
- ★ bijgebouwen (hoeves, woningen) minder prominent in de ruimte, in de marge van bosrand of laan, eventueel dichterbij de weg
- ★ lanen verbinden alles met alles

Weinig landschapstypen spreken zo tot de verbeelding als het landgoederenlandschap. De afwisseling van bossen, landerijen, lanen, boerderijen, woningen én een landhuis of kasteel met stallen, tuinen en natuurlijk een gracht vormen gezamenlijk een landschap met alles erop en eraan, een harmonieus, statig en romantisch geheel.

> Reliëf: landgoederenlandschap op de overgang van hoog (geel) naar laag (blauw). Het beste van beide werelden (bron: www.ahn.nl).

> Situatie 1800: strakke opzet van lanen, bossen, akkers en weides.

> Situatie nu: landgoederenlandschappen zijn ruimtelijk vaak nauwelijks veranderd.

> Visie: behoud en versterk de structuur. Uitbreiding van het landgoederenlandschap op de overgang van hoog en laag kan een uitstekend ruimtelijk kader vormen voor eventuele nieuwe bebouwing.

> Doorsnede van het landgoederenlandschap. Een gestileerde versie van het kampenlandschap. Bossen liggen in de lagere delen, akkers en weides ertussen, bebouwing in de overgang tussen open en besloten.

> De prachtig verscholen boerderijen trekken natuurlijk wat minder de aandacht dan het opvallende landhuis, maar zijn wel degelijk, en in grotere getale, onderdeel van het landgoederenlandschap!

> Principeschets: afwisseling van bossen en velden. Lanen verbinden alles met alles. Boerderijen liggen verscholen in de randen, het landhuis treedt juist statig uit die bosrand tevoorschijn.

> Landhuis Woudhuis: op gepaste afstand van de weg.

> Lanenstructuur.

Een landgoed is van oudsher dus niet alleen maar een mooi optrekje, ook niet een mooi optrekje met een flinke lap grond eromheen, het is een heel landschap. Landbouw, houtteelt, jacht, infrastructuur en bebouwing vormden een prachtig geheel en draaiden onder leiding van de landheer als een grotendeels zelfvoorzienende eenheid van allure. Zelfs industrie vormde hier onderdeel van. Vaak waren molens, papierfabrieken, houtzagerijen, zuivelverwerking et cetera ook op het landgoed te vinden. Een landgoed bevat dus alle ingrediënten van 'normale' landschappen, met het verschil dat ze zijn vormgegeven als één harmonieus integraal geheel; economische en ecologisch functioneel, beleefbaar, rendabel en prachtig.

Het landgoederenlandschap van het Woudhuis illustreert dit mooi: eigenlijk is het een gesticuleerde versie van het iets noordelijker gelegen kampenlandschap. Terwijl die landschappen de afgelopen eeuwen qua natuurwaarden, esthetiek en toegankelijkheid sterk zijn gedegradeerd (zie kampenlandschappen), zijn de landgoederenlandschappen veel duurzamer gebleken. Door het integrale concept zijn lanen en bossen zowel economisch als esthetisch onlosmakelijk met het landgoed verbonden. In andere landschappen werden alle functies van elkaar gescheiden en per sector geoptimaliseerd. Bepanting maakte plaats voor prikkeldraad, wegen werden benaderd vanuit de verkeerskunde en schoonheid werd overbodige luxe. De synergie ging verloren, het landschap werd monofunctioneler en schraler. Juist nu het landelijk gebied steeds minder puur landbouwproductieruimte wordt en steeds meer het park voor de stedeling, kunnen we veel leren van de benadering van de landgoederen.

Er bestaat een verschil tussen landgoederen en buitenplaatsen, hoewel tegenwoordig deze begrippen vaak zonder onderscheid gebruikt worden. Buitenplaatsen waren over het algemeen tweede huizen om aangenaam buiten te kunnen vertoeven. Ze werden dus gebouwd op landschappelijk aantrekkelijke plekken. De 18e-eeuwse buitenplaats bestond in principe uit een landhuis met boomgaarden, lanen, bosvakken, moes- en siertuinen en waterpartijen, als zelf-

> Kasteel Ter Horst: een omgracht kasteel.

> Rabatten maken bosbouw in natte gebieden mogelijk: spel van nat en droog.

> Bos in de rug, uitzicht aan de voorkant. Een klassieker.

> Boerderijen of houtvesterwoningen die bij het landgoed horen, staan vaak op kruisingen aan het eind van lanen.

> Statige entree van het landgoed.

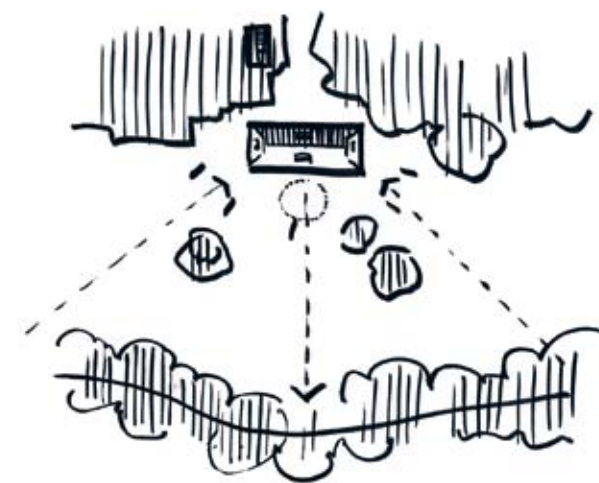
standige onderdelen in een samenhangende compositie. In de 19e eeuw zijn veel buitenplaatsen getransformeerd naar of gesticht in de Engelse landschapsstijl, die al een stuk natuurlijker en bossiger overkomt.

Landgoederen en buitenplaatsen liggen niet zomaar ergens. Heel precies zijn overgangen gezocht tussen verschillende landschappen, in de zone van hoog en droog naar nat en laag. Bijvoorbeeld aan de voet van de Utrechtse Heuvelrug, in de Velwezooam tussen de zandruggen en de rivier of beek. Voor landgoederen is dit van belang, omdat op deze plekken een gemengd landbouwbedrijf is te runnen met akkers op de iets drogere maar niet té droge gronden en weidegrond op de iets nattere gronden. Op de grens tussen verschillende landschappen is ook water aanwezig. Niet alleen voor mens en dier maar ook om molens aan te drijven én om grachten te maken. Waar in de middeleeuwen grachten werden ingezet voor verdediging van versterkte burchten, werden ze later ook een prestige-object. Om een beetje mee te tellen moest je toch wel een dubbele gracht hebben.

Maar de landschappelijke overgangen tussen hoog en laag zijn ook gewoon het allermooist: hier vind je het beste van twee werelden. Het zijn strategische plekken, met aan de ene kant de open laagte – zoals broekgebied, beekdal of rivierenlandschap – en aan de andere kant hogere, beboste delen. De locatie van het landhuis werd dan ook vaak heel precies gekozen. Het hoofdhuis met gracht of vijver verrees exact daar waar een hoger zandruggetje in het natere landschap prikte en/of waar – eventueel met een beetje hulp – het kwelwater gemakkelijk aan de oppervlakte kwam. De voet van een stuwwal, de beek in de stuwwal, de zandruggen aan een rivier of de overgang van zandruggen naar een broekgebied zijn zulke plekken. De manier waarop de landhuizen liggen ten opzichte van het water of de laagte is bepalend voor het karakter van het landgoed. Soms liggen ze naar binnen gekeerd – in het water of in het bos (verwant aan de ouderwetse waterburcht) – soms zijn ze juist naar buiten gekeerd met een ruim

> Extravert landhuis: voornaam, letterlijk een tikje uit de hoogte, grote opvallende façade.

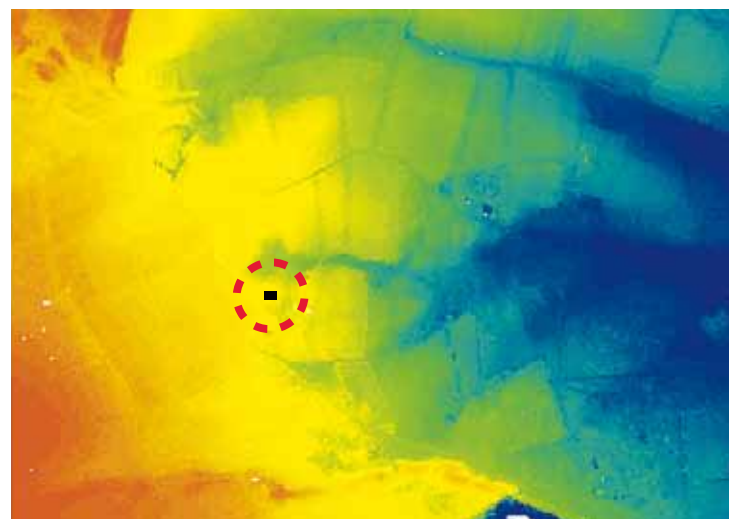
> Illustratie van een extravert landhuis: De Ploeg, Wiesel, gezien vanuit het beekdal.

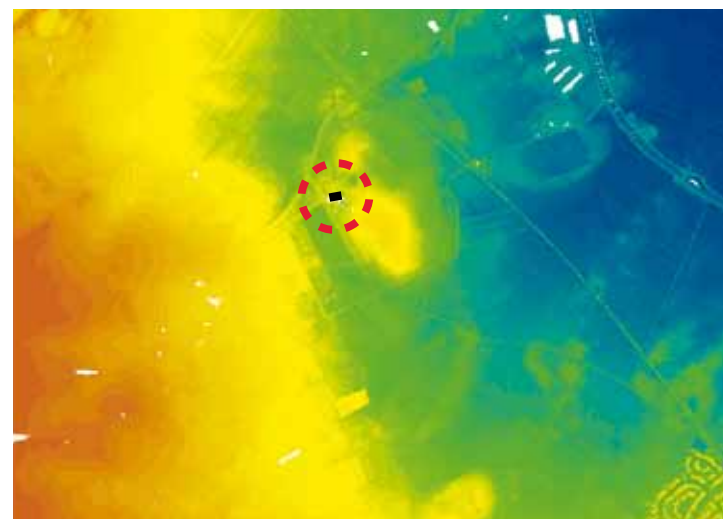
> Kenmerken van een introvert landhuis: besloten ruimte, verstopt in een dal, beschermd door het water in de laagte, massief blok, U-vorm of carré: naar binnen gekeerd, geheimzinnig.

> Illustratie van een introvert landgoed: kasteel Ter Horst.

> Reliëf bij Wiesel, landgoed de Ploeg. Het landhuis is gelegen op de overgang tussen hoog (oranje) en laag (blauw) op een hoger ruggetje bij de bovenloop van de beek.

> Landgoed Ter Horst ligt op de overgang tussen de Veluwe en het weidse broekgebied meer oostelijk (blauw) op een hogere bult aan de rand van het beekdal. Het kasteel ligt weer precies in een lager deel aan de rand van die bult, in het water.

uitzicht over het lager gelegen landschap (verwant aan de ouderwetse hoogteburcht). Zowel het uitzicht als het aanzicht van de landhuizen is door de precieze locatiekeuze, plaatsing van beplanting en het spel met zichtlijnen een geraffineerde encenering van belevenissen.

Bij Loenen ligt kasteel Ter Horst – een prachtig landgoed dat als voorbeeld kan dienen hoe een besloten landgoederenzone de overgang kan markeren – tussen de open enken en het open beekdal. De achterzijde van dit landgoed vormt de grens met het beekdal met een prachtige laan. In deze landschapsvisie stellen we voor deze landgoederenzone uit te breiden langs het beekdal, zowel richting Loenen als richting het kanaal. Verschillende initiatieven – van dorpsuitbreiding, camping, natuurontwikkeling tot klassiek (woon/werk) landgoed – zouden hier een plaats kunnen krijgen. Nieuwe landgoederenlandschappen kunnen dus ingezet worden om de landschappelijke hoofdstructuur vorm te geven.

Het landgoederenlandschap is ook ecologisch zeer interessant door de kleinschalige variatie in open- en beslotenheid en nat en droog land en kan daarmee een bijdrage leveren aan de Ecologische Hoofdstructuur. Let wel: we hebben het hier over het klassieke landgoederenlandschap, niet over nieuwe landgoederen. Meer over nieuwe landgoederen in hoofdstuk 3.

> Doorsnede van het landgoederenlandschap bij Loenen.

> Prachtig voorbeeld van hoe een open beekdal begrensd kan worden door een lommerrijk landgoed – de Molenallee bij kasteel Ter Horst.

> Ecologische Hoofdstructuur bij Loenen: er moet een verbinding worden gezocht via het beekdal en de landgoederenzone rond kasteel Ter Horst richting de Veluwe.

> Reliëf bij Loenen, aan de voet van de enk. De enken zijn als verschillende bulten zichtbaar op de kaart. Ook kasteel Ter Horst ligt aan de rand van zo'n bult.

> 1900: landgoed Ter Horst op de overgang tussen het natte beekdal (lichtgroen) en de hoger gelegen enken (wit). Alles wat nodig was voor de complete, integrale bedrijfsvoering van een landgoed was hier voorhanden.

> Nu: het landschap is gefragmenteerd. Tussen het – uitgebreide – Loenen en het beekdal ligt een rommelige zone.

> Visie voor Loenen: door het uitbreiden van het landgoederenlandschap ontstaat een prachtige nieuwe dorpsrand aan de lage zijde van Loenen. Een stevige landschappelijke, ecologische en recreatieve structuur.

INTERVIEW

‘Je krijgt hier een golvend gevoel’

Rond zijn huis De Uitkijk geniet Edwin Oostmeijer het meest van het Apeldoornse landschap. Dat is niet verwonderlijk. Gelegen midden op de enk even buiten Loenen, aan de top van een helling, biedt het wijd zicht op weiden, houtwallen en bospartijen. Bij helder weer kun je in het oosten Zutphen zien liggen. De open ligging van het huis in de weide wordt nog eens benadrukt door het ontbreken van een pad naar de voordeur. Nadat Oostmeijer en zijn partner Steven Fischer De Uitkijk kochten, haalden zij de oprijlaan weg en kapten zij de hoge dennen die erlangs stonden. Nu tekent het bakstenen huis zich scherp af tegen het lage gras. Aan de zuidkant heeft het een erker en ligt een terras met grint. Schuin achter het huis staat een houten schuur voor twee IJslandse paarden. Langs de houtwal aan de noordkant loopt een nieuwe oprijlaan, die met een bocht achter de schuur uitkomt. Oostmeijer knerpt met zijn klompen door het grint, terwijl hij een telefoongesprek voert. Zijn werk als projectontwikkelaar kan hij in principe overal doen. ‘Het is mede vanwege de paarden dat we hierheen zijn verhuisd. Steven wilde al langer de stad uit. Ik wilde het pas toen ik een paard op IJsland

had gekocht. Omdat Gyllir een beweeglijk paard is, heb ik les genomen bij Manege Alfsengi in Loenen, die gespecialiseerd is in IJslandse paarden. Toevallig zagen we toen dit huis te koop staan. De plek sprak ons meteen aan, het was zo on-Nederlands met die glooiingen.’ Geen moment spijt heeft Oostmeijer gehad van hun keuze, al mist hij de dynamiek van de stad soms wel. ‘In het begin hadden we nog een appartement in Utrecht, maar dat werkte niet. En ik kom nog genoeg in de stad, zo ver is het niet.’ Wat hem het meest aanspreekt zijn de ruimte en de stilte. ‘Daardoor lijkt de tijdsbeleving anders. We nemen hier de tijd. Steven zorgt voor het land. De wei wordt twee keer per jaar gemaaid, het hooi is voor de paarden. We zien veel vogels en ’s nachts horen we uilen en herten. In de winter is het heel stil. We zijn al twee keer ingesneeuwd.’ De Loenense enk is opgedeeld in kleine percelen. De Uitkijk staat op een langwerpige strook, de paarden van Oostmeijer en Fischer staan aan de overkant van de zandweg op een blokvormig kaveltje. Oostmeijer noemt het een oud en onaangetast landschap. ‘Ook de hoogteverschillen zijn speciaal, die voeren terug naar

de ijstijd. Het is net alsof je hier op een podium staat. Dan beseft je dat het landschap altijd zo is geweest en altijd zo zal blijven. Je krijgt een golvend gevoel, alles golft en wordt omarmd door het bos. Het landschap belevens betekent voor mij dat ik onmetelijke ruimte om mij heen voel. Het is ook prachtig om hier te paard te gaan. We moeten natuurlijk over de ruiterspaden, maar de Veluwe is één van de grootste aaneengesloten natuurgebieden van Nederland. Dat is onze achtertuin!’ Het valt Oostmeijer op dat je er behalve op zondag bijna nooit iemand tegenkomt. ‘Soms sterven er een paar fietsers voorbij met bemodderde gezichten. De mensen gaan blijkbaar toch niet zo graag naar het bos.’ Oostmeijer houdt van de verhalen uit de streek. ‘Je gelooft het niet, maar toen we hier net woonden, vertelden de mensen uit het dorp dat de familie Von Trapp, waar de film The Sound of Music over is gemaakt, ruim een jaar in dit huis zat op doorreis naar Amerika. Zij hebben toen nog opgetreden in de kerk. En na het bombardement op Rotterdam woonde Wim Meuldijk, de geestelijk vader van Pipo de Clown, hier korte tijd. Von Trapp en Meuldijk kwamen hier via de eigenaar, bankier Menten.’ Oostmeijer wijst naar

 Edwin Oostmeijer
ontwikkelaar

het bos in het zuiden. ‘Daar lag vroeger Hotel Zilven. Het was een bekende plek waar veel mensen uit Den Haag kwamen, zoals de familie Menten. Tijdens een van hun vakanties zagen zij De Uitkijk en kochten het als vakantiehuis.’ Het huis en de omgeving krijgen door dergelijke verhalen nog meer kleur. ‘Het is een lief klein huisje, maar toen we het kochten was het bedompt en donker. Daarom lieten we Onix Architecten een ontwerp

maken voor nieuwbouw. We hebben dat niet doorgezet omdat we de plek en het huis eerst goed wilden leren kennen. Wat bleek? In de stad zou het huis te klein zijn, maar hier niet omdat we veel buiten zijn. Het is de omgekeerde wereld van het wonen in de stad.’

✦ Van zuid naar noord snijden ze door het landschap: het kanaal en de weteringen. Het Apeldoorns kanaal werd geen economisch succes, maar biedt nu prachtige perspectieven.

Kanaal & weteringen

De Nieuwe Wetering. Loodrecht op het reliëf snijdt deze route stilletjes door verschillende landschappen heen

Basingrediënten:

- ★ kanaal noord: niet stelselmatig beplant, reageert met beplanting op het landschap
- ★ kanaal zuid: statige laanbeplanting
- ★ kanaal – als lange lijn door verschillende landschappen – vrijwaren van corridorontwikkeling
- ★ toegankelijkheid van en langs de totale lengte van het kanaal bevorderen

Aan de oever van het Apeldoorns kanaal, waarin de majestueuze eiken en antieke bruggen zich spiegelen in het verstilde water, waan je je in een andere tijd. Je kan op de fiets Apeldoorn via dit kanaal verlaten, en eenmaal onder de A1 door ben je in één klap in een andere wereld. Het kanaal is een fantastisch cultuurhistorisch monument, dat zich de laatste jaren in toenemende aandacht heeft kunnen verheugen. In de stad is de kanaalzone een prominente stedelijke ontwikkelingzone geworden.

Het kanaal, 52 kilometer lang, loopt van Dieren tot aan Hattem. Grofweg noord-zuid. Een enorme incisie in het landschap, die in de 19e eeuw door koning Willem 1 (de kanalenkoning) tot stand is gekomen om de regio economisch te ontwikkelen. Het kanaal loopt parallel aan de

> Het kanaal: ten zuiden aan weerszijden beplant (boven), in het noorden meer open van karakter (onder).

IJssel, maar ligt hoger, aan de voet van de Veluwe en wordt onder andere gevoed door speciaal daarvoor aangelegde sprengen. Een groot succes is het kanaal nooit geweest. Het is geen economische corridor geworden, zoals veel kanalen wel werden, met stedelijke ontwikkeling daaromheen als gevolg daarvan. En dat maakt het Apeldoorns kanaal nu juist zo'n fantastisch object.

Deze grotendeels kaarsrechte lijn snijdt het landschap in de lengte door. Hoewel de hoofdrichting van het landschap noord-zuid is georiënteerd (de IJssel, het IJsseldal, de bosrand van de Veluwe), is de structuur van het beleefbare landschap op de grond – door het microreliëf – juist west-oost georiënteerd. De zandruggen en de beken van de Veluwe gaan richting de IJssel, het kanaal staat dus dwars op die hoofdrichting. Doordat de doorsnede zo 'schoon' is gebleven, geeft deze een prachtig overzicht van de verschillende landschappen aan de voet van de Veluwe. Om deze buitengewone beleving zo mooi te houden, is het zaak deze niet alsnog als verstedelijking aan te wijzen. In de stad krijgt het kanaal een stedelijk gezicht, maar buiten de stad leidt het je snel terug in de tijd; een unieke beleving om te koesteren. Wil je meer bebouwing toevoegen? Volg en versterk dan de hoofdstructuur van het landschap, dat voornamelijk west-oost georiënteerd is en laat ingrepen op hoger schaalniveau in noord-zuid richting – naast het kanaal ook de spoorlijn en snelweg – hier zo 'schoon' mogelijk doorheen snijden. Daarmee beleef je vanaf die lijnen alle wereldjes achter elkaar en wordt niet één saaie, uniforme wereld.

Het Apeldoorns kanaal: twee kanalen

Het kanaal ten noorden en ten zuiden van Apeldoorn heeft opvallende verschillen. Waar ten zuiden van de stad het kanaal aan twee zijden ontsloten is en aan weerszijden statig beplant is, is het beeld in het noorden veel afwisselender. Eén reden hiervoor is dat toen het noordelijke deel van het kanaal werd aangelegd, zeilschepen nog gangbaar waren. Om zoveel mogelijk wind te vangen werden er geen bomen geplant. Ten tijde van de aanleg van het zuidelijke deel hadden stoomschepen hun intrede gedaan en kon dit kanaaldeel dus wel worden beplant. Aan de oostzijde van het noordelijke kanaal, waar een weg ligt, zijn delen inmiddels wel beplant met eiken, vooral in de meer besloten delen van het landschap. Het kanaal reageert hier als het ware op: het kanaal is besloten als het landschap dat is en open als het kanaal door broeklanden snijdt. Versterking van die eigenschap zorgt ervoor dat het verschil in karakter tussen noord en zuid blijft bestaan.

Een andere reden voor het verschillende karakter van de noordkant is dat de Grift – een oudere gegraven watergang naar het noorden – en het kanaal hier parallel aan elkaar lopen. Tussen de Grift en het kanaal ligt een ruimte van wisselende breedte, die dan weer uit bos bestaat en komt dan weer veel opener is. Hierdoor verschilt telkens de sfeer van het kanaal. Soms kijk je prachtig over weidse weide en zie je de Veluwe op de achtergrond, soms kijk je in bos. Juist de zone tussen het kanaal en de Grift verdient alle aandacht: een zeer bijzonder, extreem lang park met afwisselende werelden. Deze zone wordt niet ten volle benut. Delen zijn ontsloten door fietspaden, maar de route loopt helaas dood op de A50 (Apeldoorn-Zwolle). Het zou prachtig zijn als de bijzondere beleving van het kanaal verder doorgetrokken kon worden. Omdat dit deel bij gemeente Epe hoort, is samenwerking tussen de gemeenten van belang.

> De Gether loopt dwars door een nat en open broeklandschap...

> ... maar is helaas niet toegankelijk.

> De Grootte Wetering, ook in 1800 al beplant (stippellijn).

> De Grootte Wetering nu.

> De 'oude' Grift loopt evenwijdig aan het kanaal.

> Een schilderachtige wereld: paadje tussen de Grift en het kanaal.

De weteringen

De weteringen zijn kenmerkende, lange en continue structuren die van zuid naar noord lopen en die het verhaal van de ontginningsgeschiedenis van dit landschap vertellen. Ze zijn gegraven om het overtollige water dat van de Veluwe naar het moerassige gebied toestroomde en uit de grond opkwelde, af te voeren richting het noorden, om het daar op de IJssel te lozen. Om de toegankelijkheid van het landschap te vergroten en de cultuurhistorie ervan meer inzichtelijk te maken, is het de moeite waard de weteringen te voorzien van paden en in het geval van de Grootte Wetering de laanbeplanting aan te vullen. De Grootte Wetering vormt ten oosten van Apeldoorn de grens tussen het besloten landgoederen- en het broeklandschap, een contrast dat door de beplanting extra versterkt wordt. De kleinere, overige weteringen binnen de gemeente Apeldoorn banen zich een weg door de broekgebieden en zijn onbeplant. Het is goed de weteringen in het kader van de openheid van de broekgebieden open te houden, uitgezonderd eventueel enkele wilgen of elzen die de linten speels begeleiden. De gegraven weteringen snijden soms dwars door de oost-west lopende zandruggenstructuur. Dat levert bijzondere plekken op: de open wereld van de weteringen snijden daar door de besloten ruggen heen. Wanneer paden hierlangs worden aangelegd, kunnen wandelaars de verschillende landschappen – broek- en kampenlandschappen – gaan beleven die ze op hun tocht tegenkomen.

> De parkachtige zone van de Grift loopt helaas dood op de A50.

INTERMEZZO

> Wachten op de stoomtrein

Voornamelijk mannen met spiedende blikken, grote camera op de borst, rugzak met apparatuur op de rug en eventueel met ladder. Wachtend op de stoomtrein. Grote kinderen, Märklin in het echt, glunderend als 'ie voorbij is', en dan gauw weer de auto in, de trein achterna, op naar het volgende Kodak-moment. Daar wordt de ladder weer in het veld geposteerd, zodat vanuit de hoogte de trein onder de mooiste hoek in het landschap geportretteerd kan worden. De normaal zo indrukwekkende lege, open enk bij Beekbergen-

Lieren staat vol met auto's en met (hobby)fotografen rond de spoorlijn, wachtend op die ene mooie kiek. Niet alleen op deze groots opgezette dagen, wanneer materieel uit heel Europa over het spoorlijntje tuft, is de spoorlijn Apeldoorn-Dieren een attractie. In vakanties rijdt de Veluwsche stoomtrein dagelijks heen en weer. Maar ook op een verstilde dag staan de stoomtreinen op station Beekbergen bij Lieren prachtig te rusten aan de voet van de enk. Ook de spoorlijn zorgt voor een doorsnede door het landschap

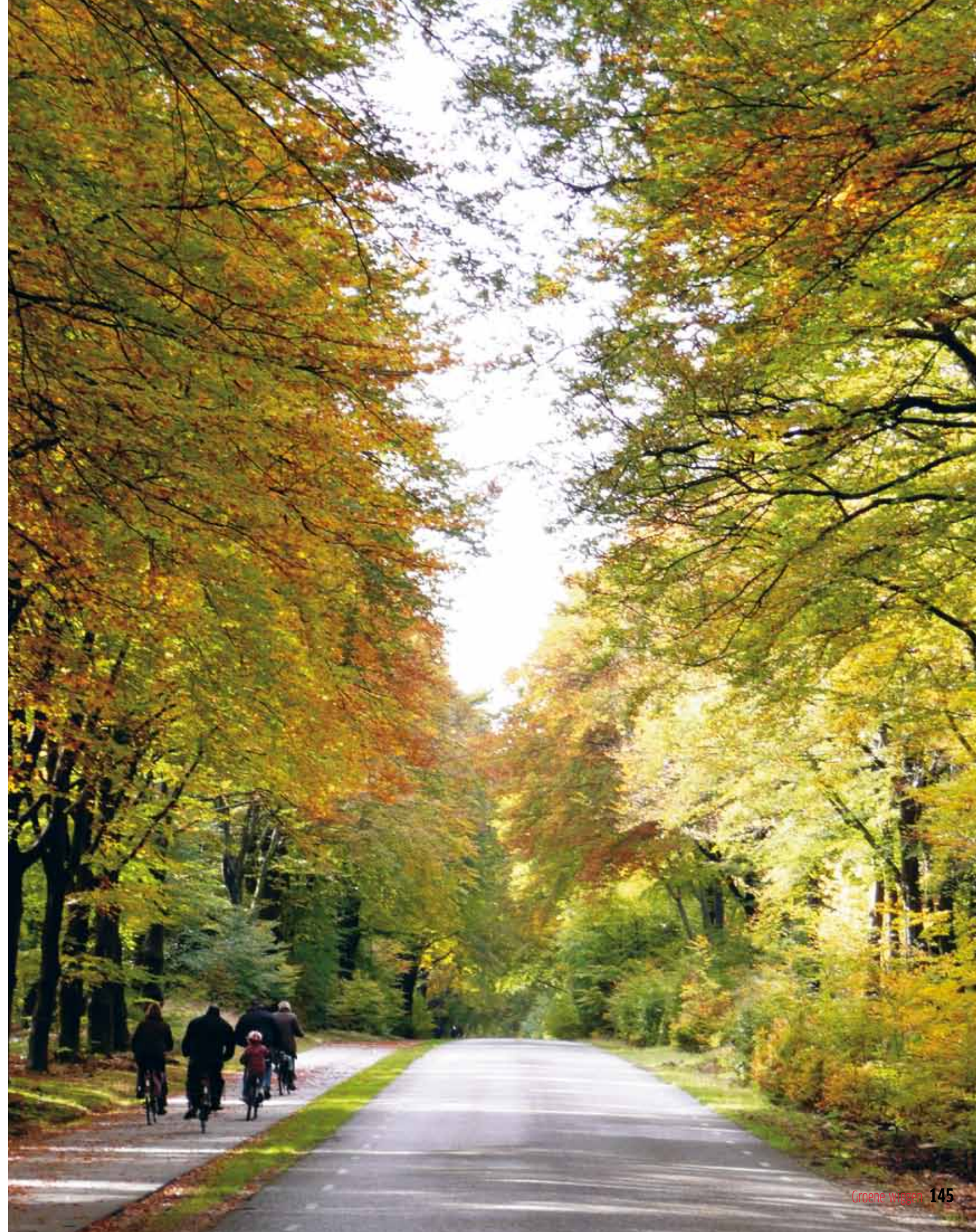
in noord-zuidrichting, net als het Apeldoorns kanaal. Minder voornam dan het kanaal, eerder onopvallend, loopt dit spoor door het gebied en laat dit zo van de andere kant zien. In tegenstelling ook tot het kanaal is rondom de spoorlijn wel veel bebouwing en kijk je tegen tamelijk veel 'achterkantwerelden' aan. Het verdient de moeite in de dorpen de spoorzone aan te pakken om het plaatje vanaf het spoor te verbeteren. Verder lopen de beken nu vaak onherkenbaar onder de rails door. Met de voorgestelde planmaatregelen

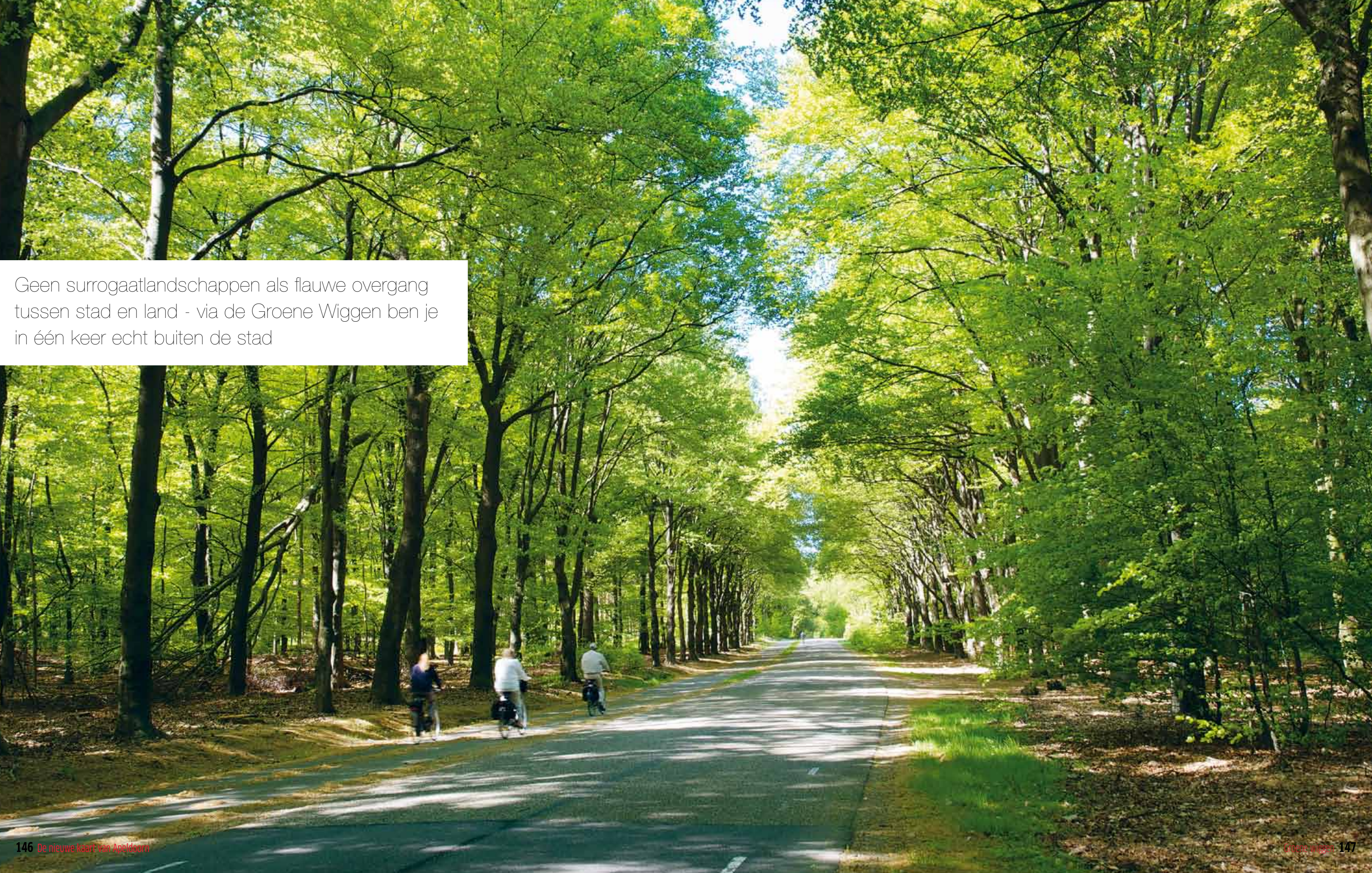
voor de beken, sprengen en beekdalen (zie beekdalen) zal in de uitwerking extra aandacht moeten zijn voor de kruispunten met de spoorlijn.

✦ Apeldoorn zoekt het contact met het buitengebied.
Groene wiggen en blauwe schakels verbinden de stad met
zijn omgeving.

Groene wiggen

Geen surrogaatlandschappen als flauwe overgang tussen stad en land - via de Groene Wiggen ben je in één keer echt buiten de stad

Basingrediënten:

- ★ het landschapstype ter plaatse versterken
- ★ de stad met het buitengebied verbinden

Apeldoorn is een landschapsstad. Door het herstel de laatste jaren van beken en sprengen in de stad en door de kanaalzone op te pakken, verstevigt de relatie met het buitengebied. Aan de oost- en zuidzijde is de stad tegen de snelwegen A50 en de A1 aan gegroeid, de snelwegen vormen de stadsgrens. Niet de meeste aantrekkelijke stadsrand om aan te wonen, wel een heldere grens. Aan de andere kant ligt het landelijke gebied en ben je in een totaal andere wereld. En dat landschap is een attractie. Landgoed Het Woudhuis bijvoorbeeld. Juist in de nabijheid van de stad is het misschien belangrijk het bestaande landschap te versterken. In zones langs de snelweg en onder de rook van de stad liggen vaak gebieden waar minder geïnvesteerd is en waar meer marginale functies zijn ingeslopen. Maar juist daar komen de stedelingen over en onder de snelweg door om in het landelijk gebied een ommetje te maken en is de behoefte aan een mooi en goed toegankelijk landschap het grootst. Ingerepen als vernatten en openhouden van beekdalen, verdichten van de zandruggen en versterking en vergroting van de landgoederenzone zijn daar extra gewenst. We stellen dus nadrukkelijk voor om geen overgangszones of buffergebieden te creëren tussen stad en land. De snelweg is de grens. Aan de ene kant maximaal stad, aan de andere kant maximaal landelijk gebied, waar nieuwe functies voor de stedeling ondergebracht kunnen worden. De gemeente Apeldoorn werkt al jaren aan zogenaamde groene wiggen, die voor mens en dier de stad en het land met elkaar moeten verbinden.

Vier groene wiggen verbinden de parken van de stad met de grote groengebieden:

- De noordelijke wig Wolvenbos is tevens een landschappelijke entree van de stad. Via het groene kanaal en de Griftzone dringt de wig tot diep in de stad door. Hier is de opgave om het verschil tussen de ruggen (door verdichting) en de laagtes (door openhouden) te versterken. Verder is de ontwikkeling van een padennetwerk tussen Zuidbroek en Beembe van belang.
- Centraal in de wig Zuidbroek is de waterverbinding die het Mheenpark met de weteringen in het Weteringse Broek verbindt. Het water stroomt door een natuurlijke en open laagte afgewisseld met elzensingels. Aan de randen van dit dal liggen de hogere ruggen met bebouwing en beplanting. Een padenstelsel voor fietsers en wandelaars behoort tevens tot de opgaven.
- In de wig Zonnehoeve staat de kamerstructuur van het landgoederenlandschap voorop. Dit vormt het verbindende beeld tussen de stad en Landgoed Woudhuis.
- De wig Elsbosweg vormt een verbinding tussen het Matenpark en het Beekbergerwoud. Het is een gebied waar cultuurhistorische landschapselementen en structuren tezamen met de robuuste, natte natuur een nieuwe beleving gaan vormen. Ook wordt de wig en het Beekbergerwoud vanuit de stad toegankelijk voor wandelaars en fietsers.

Ten westen van Apeldoorn zijn het de beken die de Veluwe en Apeldoorn verbinden. Deze vormen de blauwe schakels tussen stad en land. Hier ligt ook de tamelijk diffuse zone van omheinde, ontoegankelijke terreinen, waarvoor we bij de Veluwe voorstellen doen om deze om te vormen naar doorgankelijke gebieden, zodat de relatie met de Veluwe verstevigd wordt. Want Apeldoorn mag dan aan de Veluwe liggen, deze kwaliteit kan verder uitgebuit worden. Met het bekenherstelprogramma, het nieuwe stationsplein en een terrein als het Walter Bos complex (Belastingdienst) zijn de eerste stappen in die richting gezet.

> Uitwerking van een groene wig: het Drostendal in de nieuwe wijk Zuidbroek. Een beekdal in de stad verbindt stad met land.

> Groene wiggen in het oosten en blauwe verbindingen in het westen (de beken).

> De sfeer van de Veluwe doorgetrokken in de stad: bij het kantoor van de Belastingdienst.

> De sfeer van de Veluwe op het stationsplein.

INTERVIEW

Gert en Jacqueline Donk wandelaars

‘Voor veel mensen bestaat het leven uit stress’, meent Gert Donk, voorzitter van de Apeldoornse Wandelfederatie. Wandelen biedt volgens hem een prettig tegenwicht, omdat je even niet aan tijd gebonden bent. Voor de wandelfederatie zet Donk tochten uit in het bosrijke gebied ten zuiden van

Apeldoorn. Hij organiseert in het najaar mede de tweedaagse Watervaltocht, voor zo’n duizend deelnemers uit heel Nederland. En in het voorjaar de Avondvierdaagse, waarin 4500 kinderen en begeleiders meelopen. Gert en zijn vrouw Jacqueline Donk zijn verwoede wandelaars, al trekt Gert er

de laatst tijd wat minder vaak op uit. Hij komt vooral in het bos om paden te inspecteren en bewegwijzering te bevestigen.

Jacquoline is al veertig jaar lid van Wandelvereniging Zuiderkwartier, één van de drie verenigingen die zijn aangesloten bij de federatie. ‘Wandelen

‘Bij de waterval zijn altijd mensen, dat maakt het levendig’

hoort bij mijn leven’, zegt zij. ‘Vroeger kwam ik al in het bos met mijn vader, moeder en tantes en ik blijf het leuk vinden. Je loopt hier door een prachtige omgeving. Vooral in de herfst als de bladeren beginnen te kleuren en er paddestoelen zijn. Het is dan een schitterend gezicht om langs de waterval in Loenen te lopen.’ Zij en Gert komen graag bij de waterval. ‘Het is er elk seizoen anders, eigenlijk is het een vier jaargetijdenwaterval’, aldus Gert. ‘En er zijn altijd mensen, dat maakt het levendig. Zelfs toen de waterval droog stond wegens werkzaamheden, kwamen er nog mensen op af.’

De parcoursen van de federatie lopen door grote bospartijen, over de hei van Leesten en langs de beken en sprengen aan de zuidkant van de stad. Gert zoekt graag stukken uit waar je normaal gesproken niet mag komen, zodat de tocht verrassingen biedt. ‘Hij mijdt alleen de stiltegebieden. Daar moet je niet teveel mensen toelaten, dat zijn gebieden voor de natuur’. Met de Avondvierdaagse, één van de parcoursen die de Apeldoornse federatie uitzet, lopen zo’n drieduizend kinderen mee. Over het algemeen melden zich

voor de wandeltochten echter vooral ouderen aan. Ook de drie Apeldoornse wandelverenigingen tellen vooral oudere leden. Gert zou het toejuichen als de wandelsport vanuit de scholen meer werd gestimuleerd. Met wandelen sla je immers twee vliegen in één klap: het is gezond en bevordert de waardering voor en kennis over de natuur. Bij het organiseren van de tochten loopt Gert soms tegen problemen op. ‘Paden worden steeds vaker afgesloten om de natuur ruimte te geven. Dat maakt het wat ingewikkelder om een parcours uit te zetten. En bij Ugchelen kom je door wegen moeilijker van het ene bosgebied in het andere. Er liggen veel wegen waar 80 kilometer per uur mag worden gereden.

Niet alleen de vrijetijdsbesteding, ook het werk van Gert is nauw verweven met sprengen en beken. Hij werkt als grafisch vormgever bij een kartonfabriek langs het kanaal in Loenen. ‘Vanwege het zachte water staan in Loenen en Eerbeek veel papierfabrieken. Solid Pack, waar ik werk, kijkt uit op de Middelste Molen, een papierfabriek die al werd gesticht in 1622.’ Hij vindt het

mooi dat de culturele geschiedenis dergelijke sporen nalaat in het landschap. Gert komt oorspronkelijk uit Beekbergen, Jacqueline uit Ugchelen. Nu wonen zij in de Componistenbuurt in Apeldoorn Zuid. ‘Een perfecte plek, dichtbij voorzieningen en vlakbij de mooie sprengen van Ugchelen.’ Het bosrijke landschap ten zuiden en westen van de stad trekt hen het meest, de ‘wijkjes’ in het noorden bezoeken ze eigenlijk nooit, noch de landerijen in het oosten. Ook de georganiseerde Apeldoornse wandeltochten voeren meestal door het bos. Het was dan ook verrassend dat de laatste Wintertocht van zustervereniging de Trekvogels door De Maten en landerijen ten oosten van Apeldoorn liep. Gert: ‘Wel bijzonder om eens een andere kant uit te gaan. Toch denk ik dat de meeste mensen in het bos en op de hei willen wandelen, daar komen ze voor uit het westen. Het is bevrijdend en ontspand. In een weiland wordt je aandacht snel afgeleid. Ik vind het rustgevend dat je in het bos niets anders ziet dan bomen.’